

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky

Šikana ve škole a její prevence na 1. stupni základní školy

Diplomová práce

Autor:	Iveta Macháčková, DiS.
Studijní program:	M7503 – Učitelství pro základní školy
Studijní obor:	Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Vedoucí práce:	Ing. et Ing. Mgr. Marie Herynková, Ph.D.
Oponent práce:	doc. PhDr. Jana Marie Havigerová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Iveta Macháčková, DiS.
Studium: P16K0129
Studijní program: M7503 Učitelství pro základní školy
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy
Název diplomové práce: Šikana ve škole a její prevence na 1. stupni základní školy
Název diplomové práce AJ: Bullying and its prevention at the basic schools

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je analyzovat problematiku šikany a její prevence na prvním stupni základních škol z pohledu žáků a učitelů. V práci jsou popsány druhy a stupně šikany, prevence šikany, účastníci šikany a její následky, řešení šikany. Data od žáků a učitelů budou získávána dotazníkovou metodou.

Michal Kolář - Skrytý svět šikanování ve školách: příčiny, diagnostika a praktická pomoc

Pavel Říčan, Pavlína Janošová - Jak na šikanu

Michal Kolář - Nová cesta k léčbě šikany

Aija Mayrock - Jak přežít šikanování

Garantující pracoviště: Ústav primární, preprimární a speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Ing. et Ing. Mgr. Marie Herynková, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Jana Marie Havigerová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 31.5.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 07. 04. 2021

Poděkování

Děkuji paní Ing. et Ing. Mgr. Marie Herynková, Ph.D. za odborné vedení práce, poskytování rad a ochotu, kterou mi poskytla při zpracování této práce. Také bych ráda poděkovala svému partnerovi a rodině za podporu a trpělivost při studiu.

Anotace

MACHÁČKOVÁ, Iveta. *Šikana ve škole a její prevence na 1. stupni základní školy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 72s. Diplomová práce.

Ve své diplomové práci jsem se zabývala šikanou a její prevencí na prvním stupni základních škol. První část práce pojednává o základních pojmech, které jsem čerpala především z knižních publikací. Uvedla jsem definici šikany, ale také její příčiny, znaky, formy a vývojová stádia. Tato část je též věnována aktérům a prevenci šikany. Následuje výzkumná část, která je založena na dotazníkovém šetření mezi žáky a jejich třídními učiteli. Cílem bylo zjistit, zda se žáci a jejich pedagogové setkali s šikanou, jak hodnotí její řešení a možnosti prevence. Dále jsem chtěla stanovit, jak míra šikany ovlivňuje pocit bezpečí ve škole a spokojenosti ve třídě, zda se liší zkušenosti žáků s šikanou podle velikosti města, jejich věku, pohlaví a absolvovaných besed. V závislosti na cíli bylo zjištěno, že pokud žák nebyl šikanován a neviděl nikoho, kdo by se stal obětí, cítí se ve třídě spokojeněji a ve škole bezpečněji, ve srovnání s žáky, kteří byli šikanováni nebo viděli někoho, kdo by se stal obětí.

Klíčová slova: šikana, žák, pedagog, příčiny, prevence

Annotation

MACHÁČKOVÁ, Iveta. *Bullying and its prevention at the basic schools*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2021. 72pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

In my diploma thesis I was dealing with bullying and its prevention at the basic schools. The first part of the thesis deals with the basic terms that I drew from book publications mainly. I explained the definition of bullying, but also its causes, signs, forms and developmental stages. This part is also devoted to the actors and prevention of bullying. The following part describes a research, which was based on a questionnaire survey among students and their class teachers. The aim of the survey was to find out whether the teachers and pupils had an encounter with bullying, how would they evaluate its solution and possibilities of prevention. I also wanted to determine how the level of bullying affects the feeling of safety at school and satisfaction in the classroom, whether pupils' experiences with bullying differ according to the size of the city, their age, gender and taking part in discussions. In accordance to the goal, I found out that pupils which have no personal experiences neither witnessed any bullying feel in their classrooms and schools more secure in a comparison to the bullied students or students which witnessed bullying.

Keywords: bullying, pupil, teacher, cause, prevention

Obsah

Úvod.....	9
1 Šikana	10
1.1 Definice	10
1.2 Příčiny šikany.....	11
1.3 Znaky šikany	13
1.4 Formy šikany.....	15
1.5 Vývojová stádia.....	17
1.6 Situace ve školách	20
2 Aktéři.....	24
2.1 Agresor.....	24
2.2 Oběť	26
3 Prevence šikany	28
3.1 Strategie.....	28
3.2 Opatření.....	30
3.3 Prevence	31
3.4 Překážky bránící efektivnímu řešení šikany	34
4 Výzkum na základních školách	38
4.1 Cíle výzkumu	38
4.2 Formulace výzkumných otázek.....	38
4.3 Výzkumná metoda	38
4.4 Charakteristika výzkumného souboru.....	39
5 Výsledky výzkumu.....	41
5.1 Stanovisko žáků	41
5.1.1 Teoretické znalosti	41
5.1.2 Praktické návrhy.....	42
5.2 Stanovisko pedagogů	44
5.2.1 Osobní zkušenosti pedagogů.....	44
5.2.2 Teoretické znalosti pedagogů.....	46
5.2.3 Praktické zkušenosti pedagogů	46
5.2.4 Prevence šikany.....	47
5.3 Vztahy mezi proměnnými u žáků	48
5.3.1 Zkušenosti žáků s šikanou.....	49

5.3.2	Pohled na šikanu z hlediska pohlaví	52
5.3.3	Preventivní besedy pro žáky	53
6	Diskuze	54
6.1	Limity výzkumu	58
	Závěr	60
	Seznam zdrojů.....	62
	Přílohy.....	64

Úvod

V úvodu své diplomové práce „Šikana ve škole na 1. stupni ZŠ“ se chci krátce zmínit, proč jsem si toto téma vybrala. Sama jsem šikanu zažila, převážně formou ponižování, urážek a nadávek. Jako dítě, které se chce začlenit do kolektivu ve škole, mě to velice trápilo, připadala jsem si nedůležitá, nepotřebná apod. Čím jsem byla starší, tím více jsem si uvědomovala, že lidi, kteří mi ubližují, k životu nepotřebuji. Kladla jsem si otázku, co žáky, kteří ubližují ať už fyzicky či psychicky, k danému jednání vede. Měla jsem štěstí, že jsem nezažila horší stádia šikany. Jako pedagog se proto o to více snažím, aby k šikaně nedocházelo a aby ve třídě vždy panovala přátelská atmosféra.

Šikana je jev vyskytující se na všech školách, na všech typech, i na jednotlivých stupních. Může mít na oběť velmi vážné a dlouhodobé následky, někdy může oběť dokonce dohnat až k sebevraždě. Šikanovaný žák mnohdy šikanování nepřizná, chce vše vyřešit sám či se za něj stydí, proto se na šikanu někdy ani nepřijde, anebo je pak již příliš pozdě. Od škol a učitelů se očekává, že budou se šikanou bojovat, proto byly ustanoveny jisté zásady a programy, jak při výskytu šikany postupovat.

V první kapitole své diplomové práci se budu věnovat definici šikany, jejím formám, znakům, příčinám a vývojovým stádiím, která jsou spouštějícími mechanismy šikany. V této kapitole také zhodnotím nynější situaci šikany ve školách. V druhé kapitole se zaměřím na jednotlivé účastníky šikany (agresora, oběť) a uvedu jejich stručnou charakteristiku. V poslední kapitole pojednávám, jak o prevenci šikany, tak strategiích a opatřeních proti jejímu šíření.

Po teoretické stránce navazuje výzkumná část, která je prakticky zaměřená. Je v podobě dotazníkového šetření, které bude realizováno na základních školách v Královéhradeckém kraji. Dotazníkového šetření se zúčastní třídní učitelé 1. stupně se svými žáky, konkrétně ze třetích, čtvrtých a pátých tříd.

Ráda bych úvod své práce ukončila citátem od Aiji Mayrock:

„Právě v tuto chvíli jsou tisíce dětí po celém světě vystaveny šikaně. A hodně z těch dětí dosáhne jedno dne velkolepých věcí. Mnohým z nich je souzeno, aby se staly lékaři, herci, vědci, spisovatelé, politici, hudebníci, prostě čímkoli! Jejich cesta se nyní zdá bolestná a obtížná. Ale to trápení NEBUDE trvat věčně. Nevzdávej to. Tvůj osud na tebe čeká.“

1 Šikana

1.1 Definice

„Slovo šikana pochází z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování apod.“ (Říčan, 1995, s. 25)

Čábalová (2011) šikanu označuje jako opakované týrání, ponižování, zotročování spolužáka nebo skupiny žáků (oběť, oběti) jednotlivcem nebo skupinou žáků (agresor, agresori) za použití různých prostředků a násilí, např. fyzická a slovní agrese, manipulace, krádeže a ničení věcí, násilné příkazy, izolace a ignorace. Kolář (2011) charakterizuje šikanu, pokud mocnější zneužívá slabšího a pošlapává jeho práva. Říčan (1995) definuje šikanu, jestliže jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije ho, kope, vyhrožuje mu, zamyká ho v místnosti a podobně. Bendl (2003) šikanu stručně definuje jako fyzické nebo psychické, popř. kombinované ponižování, až týrání „slabších“ jedinců (většinou ve skupině) „silnějšími“. Jedná se o chování, jehož cílem je ublížit, ohrozit nebo zastrašit jiného člověka, popř. skupinu lidí. Mezi základní typy šikany patří slovní agrese (urážky, pomluvy, zesměšňování), fyzická agrese (bití, týrání, ohrožování zbraní), příkazy, krádeže a ničení věcí. A v poslední řadě Aija Mayrock (2015) člení šikanu do tří typů – slovní (škádlení, nadávání, urážky či ponižování), společenskou (záměrné vynechávání či odstrkování, šíření pomluv, zahanbování) a fyzickou (mlácení, kopání, plivání, braní věcí apod.).

Každý z těchto odborníků ve svých definicích šikany zmiňují vlastní prvky, které se ve větší či menší míře liší. Čábalová definuje šikanu jako opakované týrání, pokud by tedy k ublížení došlo jednou, nejedná se podle ní o šikanu. U Koláře musí být převaha silnějšího proti slabšímu a ne naopak, Říčan poukazuje, že šikanu nemusí provádět jedno dítě, ale může se jednat i o skupinu dětí. Bendl upozorňuje, že nemusí dojít k fyzickému ubližování, ale k psychickému, a Mayrock ji člení do tří typů. Nejvíce se přikláním k definici Bendla, myslím si, že není nutné, aby došlo k fyzickému ubližování, ale stačí psychické, které může být mnohdy i mnohem horší.

V metodickém pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení se doslova praví: „Šikana je agresivní

chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně anebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoučelností agrese. (Metodický pokyn č. j. MSMT-21149/2016)

Šikanování je tedy fyzické, psychické či kombinované ponižování až týrání žáků obvykle jinými žáky, vzácněji dospělými. Probíhá buď individuálně, ve dvojici, nebo ve skupině. Iniciátory šikanování bývají žáci vyšších ročníků, žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení. (Průcha, Walterová a Mareš, 2009)

Všechny definice se snaží vyjádřit podstatný znak šikanování, a tím je cílené ubližování jedinci či skupině.

Šikanování můžeme rozlišovat následovně:

- šikanování jednoho žáka druhým žákem (bullying),
- šikanování žáka či skupiny žáků jinou skupinou žáků (mobbing),
- šikanování člověka nižšího postavení (podřízeného) jedincem s vyšším postavením – nadřízeným (bossing), jak uvádí Čábalová (2011).

1.2 Příčiny šikany

Podle Říčana (1995) má šikana více příčin. Některé jsou zřejmé na první pohled, jiné se objeví teprve tehdy, když se jde do hloubky problému. Zmíním se o čtyřech motivech agresivního chování.

Tlak kolektivu

Společnost na jedince vyvíjí tlak, aby se choval tak, jak se od něho očekává, například chlapci a muži by měli být tvrdí a mužní, nikoli změkčilí, aby se nebáli rány a aby ji v případě potřeby také sami dovedli dát. Podle psychologa Junga má každý muž v sobě mužskou i ženskou psychiku, což mezi jinými znamená, že mu nechybějí typicky ženské vlohy k něze, citlivosti, závislosti, podřizování se, přiznávání slabosti apod. Společnost od něj žádá, aby svou „ženskou polovinu duše“ chlapsky popřel, potlačil

a byl vyhraněn mužsky, tedy mužně tvrdý, rázný, energický, bojovný. Ženy a dívky jsou zase tlačeny opačným směrem. (Říčan, 1995)

Touha po moci

Touha po moci pramení z přání ovládat druhého člověka z jednoho pochopitelného důvodu, když lidi ovládáme, pomůže nám to splnit jiná přání, uspokojit jiné potřeby (zmocnit se nějaké věci, vynutit si různé služby a výhody). Ve hře bývá i čistě mocenský motiv, moc sama nám „chutná“, cítíme se dobře, když můžeme někoho ovládat, když je nám vydán na milost a nemilost. (Říčan, 1995)

Motiv krutosti

Jde o motiv, při kterém jedinci působí potěšení, když vidí druhého trpět. Často se tento motiv objevuje u sexuálních deviantů zvaných sadistů, ale psychoanalytici zjistili, že ve většině lidí je možné tuto pohnutku snadno probudit. (Říčan, 1995)

Zvědavost

Při šikaně jedinec cítí zvědavost, jak se oběť zachová ve strachu, bolesti a ponížení. *„Mučitel (i mučený) cítí, že takováto situace člověka duševně obnaží, takže je možné podívat se až na dno jeho bytosti, která je v tu chvíli jakoby rozložena. Jde o to vypáčit z člověka jeho tajemství.“* (Říčan, 1995, s. 30) Se zvědavostí souvisí touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích a senzácích.

Z dotazníkového výzkumu Kučery (2010), který chtěl zjistit, v čem dotazovaní spatřují příčiny šikanování, byla velmi často uváděna jako nejčastější příčina vliv rodinného prostředí. Další odpověď, která se velmi často objevovala na prvním místě, byla snaha upoutat na sebe pozornost a třetí nejčastější odpověď, která se vyskytovala na prvním místě, byla nedostatečně rozvinutá schopnost empatie. Jako předposlední a poslední odpověď se uvádělo, že jedinec byl pod vlivem skupiny nebo byl pod vlivem médií (programy s agresivní tematikou).

1.3 Znaky šikany

Vzhledem k tomu, jak je šikana nebezpečná, měl by mít učitel vždy otevřené oči i pro její nenápadné známky, jež může pozorovat v běžném životě školy. Dítě může být šikanováno i v přítomnosti učitele. Probíhá to sice méně nápadně a mírněji, než když se učitel vzdálí, ale často zcela zřetelně. Jde o přímé známky šikany. Kromě toho je třeba se zaměřit i na známky nepřímé. To jsou běžně pozorovatelné známky, ze kterých můžeme usuzovat na to, že dítě je šikanováno, i když nejsme bezprostředními svědky ve chvíli, kdy mu jiné děti ubližují. (Říčan, Janošová, 2010)

Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné jednak samy o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že se dítě pravděpodobně stalo obětí šikany. Rozhodující je výskyt většího počtu těchto známek. (Říčan, Janošová, 2010)

Říčan a Janošová (2010) rozdělují **přímé známky šikany** takto:

- Posměch: posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, okřikování, hrubé žerty na jeho účet, smích, když odpovídá na otázky učitele. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ zranitelné.
- Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.
- Příkazy, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim dítě podřizuje, „kamarádům“ posluhuje.
- Honění, strkání, pošťuchování, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale při pozorném sledování je nápadné, že je oběť neoplácí (akceptuje je).
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřejmě slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

Nepřímé známky šikany Říčan a Janošová (2010) člení následovně:

- Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády ze třídy.
- Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.

- O přestávkách vyhledává blízkost učitelů, do třídy vchází na poslední chvíli.
- Má-li dítě promluvit před třídou, je nejisté, ustrašené.
- Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
- Mívá více absencí, případně i neomluvených hodin. Vyhýbá se zejména tělesné výchově.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Objevují se odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit.
- Opakovaně nesvačí, protože své jídlo dalo „kamarádovi“.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

Rodiče dítěte, jež se stalo obětí šikany, mohou k jejímu odhalení přispět velmi významně. Měli by věnovat pozornost, kromě toho, co bylo uvedeno a čeho si může všimnout také (nebo především) učitel, řadě dalších nepřímých známek, které mohou svědčit o tom, že je jejich dítě šikanováno. (Říčan, Janošová, 2010)

Nepřímé známky šikany, které mohou zpozorovat rodiče:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá ani jednoho kamaráda, s nímž by trávil volný čas, nebo si s ním telefonoval.
- Nastupuje nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach. Ztrácí chuť k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, cesty střídá, často prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu seberou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze spaní.
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.

- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá se svěřit s tím, co jej trápí, vyhýbá se hovoru o tom, co bylo ve škole.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní problémy může přehánět, případně i simulovat.
- Nevěrohodně vysvětluje modřiny nebo jiná zranění. (Říčan, Janošová, 2010)

Plačková (2016) prováděla dotazníkový výzkum na 2. stupni ZŠ, kde zjišťovala, jaké chování (příznaky) žáci považují za šikanu. Žáci měli velký výběr možností, od nadávek, fackování, ponižování až po posmívání, urážení apod. Z jejího výzkumu vyplynulo, že žáci nejčastěji považují za šikanu bití, rány pěstí, tělesné ubližování, kopání, vyhrožování a fackování, tedy projevy přímé. Velmi často taktéž žáci považují za šikanu i urážky rodiny, ponižování či braní a ničení věcí.

1.4 Formy šikany

Za základní formy považujeme celkový vnější obraz šikany a ten bezprostředně souvisí s léčbou. Kolář (2011) určuje typ vnější podoby šikany z hlediska typu agrese – prostředků týrání, věku a typu školy, genderu, způsob řízení školy, specifických vzdělávacích potřeb agresorů a obětí šikany.

Tabulka 1: Základní formy šikany podle M. Koláře (2011)

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	Fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	Šikana mezi předškoláky, žáky 1. a 2. stupně, učni, gymnazisty..., šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	Chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	Na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém.
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	Šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Nejstrašnější a nejkrutější šikany se odehrávají tam, kde je oběť nucena žít společně s agresory a kde je uplatňován tvrdý hierarchicko-autoritativní přístup, pro který je příznačná tuhá vnější kázeň. Rizikové jsou v tomto smyslu dlouhodobé pobyty mimo školu (brigády, zájezdy na hory...), internáty a ústavy – zejména dětské domovy, výchovné ústavy, věznice, které bezkonkurenčně vedou. (Kolář, 2010)

Kolář (2001) také uvádí vnější projevy šikanování. Za nejpraktičtější považuje tzv. trojdimensonální „mapu“, podle které lze projevy šikanování členit na:

1. přímé a nepřímé,
2. fyzické a verbální,
3. aktivní a pasivní.

Kombinací těchto tří dimenzí vzniklo osm druhů šikanování. Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a chlapci.

Tabulka 2: Klasifikace typů šikany podle M. Koláře (2001)

Osmdruhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věsí do smyčky, škrťí, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů).
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídá na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

1.5 Vývojová stádia

Snaha léčit celé skupiny zasažené „virem“ šikanování přivedlo Koláře (2011) k nutnosti rozlišovat různé vývojové stupně choroby. Jednotlivá stádia totiž vyžadují odlišné způsoby zásahů. Tak postupně vzniklo základní pětistupňové schéma, které je pro další práci velmi důležité. Schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Jednotlivá stádia se vyznačují typickou konstelací postojů k násilí. Konkrétní matice se vytváří různou kombinací šesti postojů, ty ale nemusí být všechny přítomny. Jedná se o otevřený nesouhlas, zastrášený nesouhlas, lhostejnost (mě se to netýká, mě to nezajímá), ambivalence (přitahuje mě to, ale mám strach), sympatizování (rád se koukám na ponižování), souhlasný postoj (přidám se k týrání spolužáků). Zjednodušeně lze říci, že třída v určitém stádiu šikanování odráží situaci ve společnosti. (Kolář, 2011)

První stádium: Zrod ostrakismu

(identifikace a vyčlenění okrajových členů)

Mezi pedagogy, ale i rodiči je rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, například přítomnost zlého, agresivního jedince se sklony k sadismu a tyranii. Proto se výskyt šikanování považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný. Ale šikanování se může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být totiž zcela běžné a nenápadné. V každé školní skupině se vždy při „hře se strachem“ objevují jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. Takový jedinec se různě označuje, například obětní beránek, černá ovce, outsider apod. Tito žáci se mohou setkat s prvotními prvky šikanování, s tzv. ostrakismem. M. Kolář (1997, s. 32) „*Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíben a neuznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet drobné legrácky apod.*“

Druhé stádium: Přitvrzování manipulace a výskyt fyzické agrese

(rozptýlený negativní proces ubližování slabším pokračuje)

Ostrakismus čili identifikace a vyčlenění okrajových členů přerůstá do dalšího vývojového stádia nejčastěji z důvodu krize ve skupině. Ta nastává v podstatě vždycky a sama o sobě není vůbec špatná. Dává skupinovému organismu třídy šanci pozitivního růstu. Žáci však potřebují pro konstruktivní řešení krize pomoc od pedagoga, který umí

pracovat se skupinovou dynamikou. V případě, že jsou ponechání sami sobě, velmi často v náročných situacích použijí destruktivní způsob řešení problémů. (Kolář, 2011)

Důvodů bývá více, Kolář (1997) uvádí ale tři časté příčiny.

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity, které pramení například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem, nebo prostě jen z toho, že musejí chodit do školy.
2. Obdobně může fungovat tzv. „tmelení“ třídy v mimoškolních podmínkách (výlet, brigáda), kdy spolu žáci tráví více času a mohou vytvářet hlubší vztahy pro zvládnutí své nejistoty nebo „přežití“ šedivého programu, nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.
3. Anebo se v jedné třídě sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojení svých potřeb.

Jak bude vypadat další vývoj tohoto raného onemocnění, do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy mají žáci zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření a může při souhrě dalších okolností růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce. (Kolář, 1997)

Třetí stádium: Klíčový moment – vytvoření jádra agresorů

(parazitní novotvar šikany začíná bujet a programově směřuje k ovládnutí skupiny)

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzením manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresí jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů. Ti začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. Jejich oběťmi jsou téměř vždy ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování – slabí žáci. V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého.

Jestliže se do této doby nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení podskupiny tyranů za mocí může nerušeně pokračovat. (Kolář, 1997)

Čtvrté stádium: Většina přijímá normy agresorů

(rakovinný nádor šikanování vyřazuje imunitní systém a ujímá se vlády ve skupině)

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat a přinese plody. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení. (Kolář, 1997)

Páté stádium: Totalita neboli dokonalá šikana

(rakovina šikany vítězí v nemocné skupině na celé čáře, někdy dochází k prorůstání parastruktury násilí s oficiální školní strukturou)

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle nezadržitelně ústí do posledního stádia nemoci. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty lidí – otrokáři a otroci. Agresoři sami sebe označují za nadlidi, krále, velkoknížata, ministry, kingy, ... a své oběti za podlidi, poddané, nevolníky, bažanty. Největším důkazem moci nad těmito otroky je to, že jim otrokáři mohou způsobovat bolest, znásilňovat je všemi způsoby a oni se nejsou schopni bránit. Čas pracuje převážně pro nárůst a zdokonalování násilí. Otrokáři ztrácejí poslední zbytky zábran, smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo, nápadně podobné fašismu s jeho ideologií pánů a otroků. Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí.

Nejhorší varianta nastane, když je iniciátor šikanování a vůdce jádra agresorů oblíbený a úspěšný žák. Ukazuje například třídu, organizuje rychle přesuny apod. Vedení dospělých ho plně podporuje a věří mu, stojí za ním třídní učitel a ostatní vyučující.

Jakékoliv signály skrytého volání o pomoc nesympatického, výukově slabého žáka jsou v těchto případech přehlíženy nebo vykládány v jeho neprospěch. (Kolář, 1997)

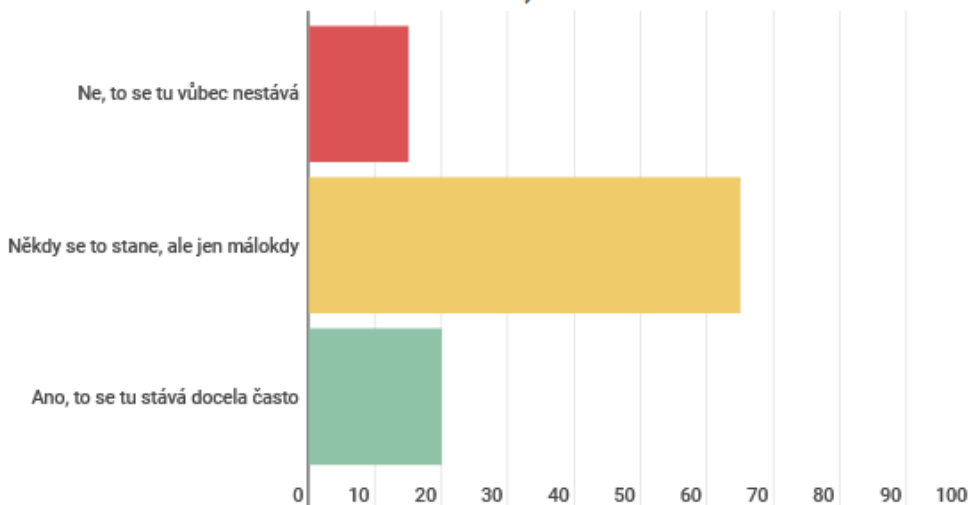
1. 6 Situace ve školách

A jaká je situace ve školách? Společnost Scio provádí anonymní dotazníkové šetření **Mapa školy**, do kterého se každoročně zapojují školy, jež chtějí získat zpětnou vazbu na své fungování a ucelený pohled na klima ve škole. V roce 2018 se zapojilo 164 základních škol, celkem odpovídalo 70 370 respondentů – žáků, rodičů, učitelů a provozních zaměstnanců. Výsledky šetření přinášejí nejen komplexní pohled na celkovou míru spokojenosti se školou, ale především znepokojující data odrážející stav šikany na školách z pohledu žáků, podrobněji viz přiložené grafy.

Z šetření vyplývá, že více než třetina žáků se ve škole necítí dobře. Celé tři čtvrtiny žáků prvního stupně a dvě třetiny druhého se setkávají s fyzickým ubližováním ve třídě. Z toho více než 15 % uvedlo, že k fyzickému ubližování dochází často. Z dotazníkového šetření 93 % učitelů uvedlo, že se se šikanou setkali jen výjimečně nebo vůbec.

Na 163 školách z celkových 164 zapojených do Mapy školy, se se šikanou setkala alespoň čtvrtina žáků, přičemž míra šikany dosahuje různého stupně. Z šetření lze vyzorovat velmi silnou závislost mezi slovními útoky a fyzickým ubližováním. Čím více se ve školách a třídách vyskytuje slovní ubližování mezi žáky (nadávky, ponižování apod.), tím častěji se žáci setkávají i s ubližováním fyzickým. **Co naopak na šikanu nemá významný vliv, je velikost školy či třídy.** Co je však alarmujícím faktem vyplívajícím ze šetření, že jen 43 % žáků zná ve škole někoho, komu by se bez obav svěřili se svým problémem. (Scio, n. d.)

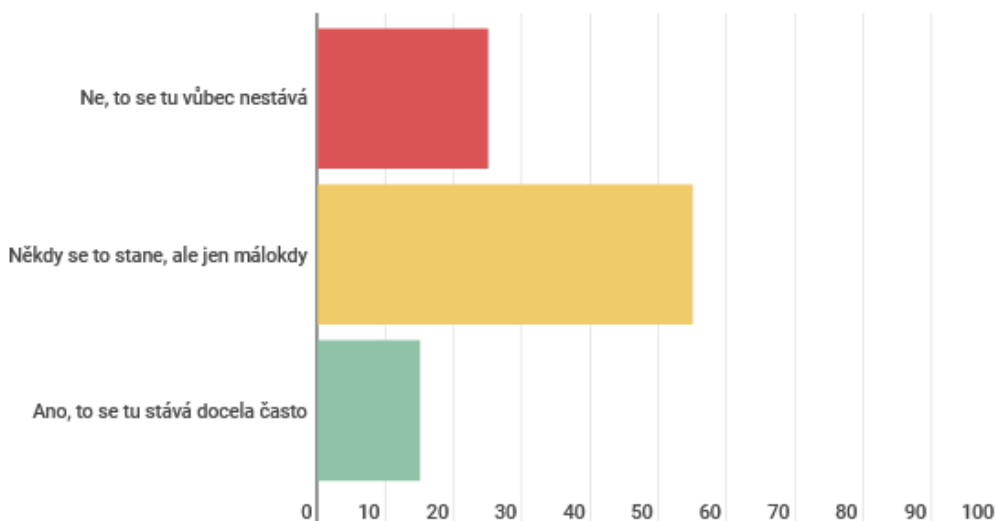
Stává se u vás ve třídě mezi dětmi, že se někdo někomu posmívá? (1. stupeň ZŠ)

Průzkumu se účastnilo celkem 158 základních škol, odpovídalo celkem 22 590 žáků 1. stupně
(zdroj: Mapa školy, Scio)

Graf 1: Grafické znázornění posměchu ve třídě

Stává se u vás ve třídě mezi dětmi, že někdo někomu ubližuje? (1. stupeň ZŠ)

Průzkumu se účastnilo celkem 158 základních škol, odpovídalo celkem 22 590 žáků 1. stupně
(zdroj: Mapa školy, Scio)

Graf 2: Grafické znázornění ubližování ve třídě

A jaký je podíl škol s případy rizikového chování? Toto zveřejnila Česká školní inspekce za poslední 4 roky.

Tabulka 3: Podíl škol s případy rizikového chování

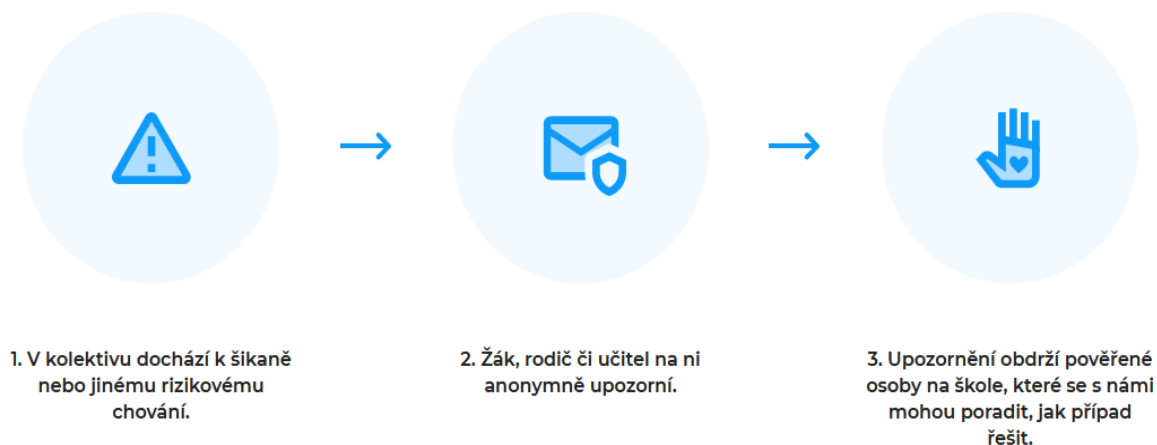
	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019
šikana	41	35,3	38,1	37,9
kyberšikana	23	20,5	24,5	29,9
verbální agrese vůči učiteli	32,9	33,1	32	33,3
fyzická agrese vůči učiteli	3,4	6,2	3,4	4,4
agrese, násilí, ublížení na zdraví	33,7	32,9	34,2	30,7
užívání návykových látek	8,2	10,8	8,4	9,2
kouření	22,6	25	26,1	26,8
poškození majetku, vandalismus	33,2	30,9	31,3	32,4
krádeže	26,3	24,6	24,2	23,5
záškoláctví	45,7	43,5	44,8	43,8
jiné	7,6	10,4	10,9	19,7

Zdroj: Česká školní inspekce

Nenech to být

Na základě tohoto zjištění zahájilo Scio spolupráci s projektem Nenech to být (NNTB). Jejich cílem je společně školám v boji proti šikaně pomáhat. Jejich základním pilířem je webová a mobilní aplikace fungující na principu online anonymní schránky důvěry. Děti tak mohou snadno, bezpečně a anonymně upozornit na šikanu a další druhy rizikového chování, konkrétní osobu ve škole, která jim pomůže. Pomáhají tak promluvit mlčící většinu a podporují žáky, aby nebyli ke svému okolí lhostejní. NNBT mluví o šikaně v médiích, dělají rozhovory s lidmi, kteří podobným trápení prošli. Za 3 roky od spuštění se do platformy zapojilo **1 800 škol**, začala pomáhat v **několika státech světa** a děti pomocí ní odeslaly **6 000 upozornění na šikanu**, kyberšikanu, sexuální obtěžování, vydírání, sebepoškození, fyzické násilí a další trápení, které jejich spolužáky denně potkává.

NNBT pomáhá nejenom žákům, ale také učitelům, školám a rodičům. A jak NNTB funguje? (Nenech to být, n. d.)

Obrázek 1: Postup při řešení šikany

Dle mého názoru je výborné, že něco takového existuje. Děti či kolektiv mohou anonymně napsat o šikaně beze strachu, že se agresor něco dozví, nebo že učitel nebude žákovi či žákům věřit. Upozornění obdrží škola, a pokud si nebude vědět rady, je možné si od nich nechat odborně poradit. Jediné čeho bych se obávala, je aby děti dané možnosti nezneužívaly.

2 Aktéři

2.1 Agresor

Agresor je ten, kdo se aktivně zúčastní šikany, a zvláště ten, který ji začíná a vede (iniciátor), skutečně má **určité typické vlastnosti**. Podle nich je možné odhadnout, kdo je agresorem ve skupině, kde šikaně dochází, případně kdo by se jím mohl stát a je tedy z určitého hlediska „rizikový“, i když zatím ve skupině šikana není. Agresoři bývají tělesně zdatní, silní a obratní, jsou to rváči a neustále porušují školní řád a pravidla chování. Mívají slabší školní prospěch a jsou u spolužáků neoblíbení. Agresor je dominantní a rád ovládá druhé, bývá krutý, zlomyslný a škodolibý. Chybí mu empatie, schopnost vcítit se do druhého. (Říčan, Janošová, 2010)

Podle M. Koláře (2001) mají agresoři dva hlavní motivy. Prvním je nereflektovaná krutost, což je skvělý pocit z utrpení a ponížení šikanované oběti, a druhým je silná touha po moci. Tyto dva motivy lze považovat za hlavní hnací motory konání agresorů. K tomu, aby někdo někomu ubližoval, však existují další motivy.

Příklady motivů podle M. Koláře (2001):

- 1) Motiv upoutání pozornosti – agresor touží být středem pozornosti, chce získat obdiv a přízeň spolužáků.
- 2) Motiv zabíjení nudy – agresor, který je citově prázdný, tomu šikana přináší určitý druh vzrušení. Pak si uvědomí, že konečně našel to, co ho skutečně baví.
- 3) Motiv „Mengeleho“ – v agresorovi se objeví badatel, který chce nalézt tajemství člověka tím, že zkouší, co vydrží. Chce přijít věci na kloub, ať to stojí, co to stojí. Třeba tím, že oběť „rozebere“ jako nějakou hračku.
- 4) Motiv žárlivosti – žáci závidí dobrému žáku přízeň učitelů, a tak se mu mstí.
- 5) Motiv „prevence“ – bývalá oběť chce předejít svému týrání a na novém působišti začne pro jistotu sama šikanovat, případně se rychle přidá k nějakému agresorovi.
- 6) Motiv vykonat něco velkého – někteří agresoři jsou odsouzeni k celkové neúspěšnosti, včetně školní. Šikanováním dokážou sami sobě, že jsou schopni výkonu.

Tabulka 4: Typy iniciátorů šikanování podle M. Koláře (2011)

Typ	Charakteristika	Vnější forma šikanování	Specifika rodinné výchovy
„Dršňák“	hrubý, primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy – narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností	šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních	častý výskyt agrese a brutality rodičů, jako by agresori násilí vraceli nebo napodobovali
„Slušňák“	velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu	násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků	časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky
„Srandista“	„srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídká oblíbený a vlivný	šikanuje pro pobavení sebe i ostatních, patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky	bez významných specifíků, pouze je přítomna citová subdeprivace a absence duchovní a mravních hodnot v rodině

2.2 Oběť

Postihnout, jak vypadá oběť šikanování, je poněkud obtížnější než zachycení charakteristiky agresora. Téměř každá skupina si najde nějakou menší oběť a kritéria jsou velmi rozmanitá. Někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, výběr je naprosto nahodilý. Obětí se může stát kterékoliv dítě v kolektivu.

Přesto na školách existují „typické“ oběti, které jsou opakovaně týrané. Nejsilnějším „magnetem“ chronicky šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná *bojácnost a zranitelnost*. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčtkám svědomí, přílišné sebekritičnosti...

Existují určité osobní charakteristiky zvyšující riziko, že někdo bude šikanován. Oběti bývají často nějak oslabené – mívají v širším slova smyslu tělesný nebo psychický handicap, případně se liší od skupinové normy a jsou v menšině. (Kolář, 2001)

Říčan a Janošová (2010) dělí oběti, které mají tyto znaky:

- Tělesná slabost
- Nápadné vnější znaky (brýle, obezita, ryšavé vlasy)
- Rasová odlišnost
- Neurotické dítě (plaché, tiché, do sebe stažené)
- Dítě s hyperaktivitou a poruchou pozornosti (ADHD)
- Dítě s opožděným rozumovým vývojem
- Dítě oslabené nemocí
- Dítě provokující
- Dítě sobecké
- Dítě s pocití méněcennosti, s pesimismem a beznadějí
- Dítě výrazně submisivní
- Dítě ze sociálně slabé rodiny
- Dítě, které není solidární s ostatními
- Takzvaný „šplhoun“
- Děti, u nichž se kombinuje psychický a sociální handicap
- Nové dítě v sehraném kolektivu

Základní typologie obětí a podskupiny podle M. Koláře (2011):

1. Oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
2. Oběti „silné“ a nahodilé
3. Oběti „deviantní“ a nekonformní
4. Šikanování žáci s životním scénářem oběti

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah, apod. Situace však bývá v mnoha případech nepřehledná. Oběti mohou být velmi slušní žáci s dobrým prospěchem, ale všechno je jinak, když se obětí stanou vyhlášení darebáci a provokatéři. Tady je rozpletení problému, kdo koho napadl a kdo koho týral, velmi obtížné. A aby toho nebylo málo, stává se také, že oběť je současně agresorem.

Ale ať už je oběť jakákoliv – zlá, hodná, slabá či silná, vždy musíme tento složitý pletenec vyřešit, protože nikomu a nikdy nesmí být ubližováno.

V bakalářské práci Hnojské (2012) je zmíněna výzkumná otázka, zda žáci a žákyně dokážou odlišit typy lidí, kteří se nejčastěji stávají obětmi šikany. Odpovědělo na ni přibližně 400 žáků 2. stupně. Nejčastější odpovědí bylo, že se žáci nějakým způsobem odlišují od druhých. Většinou to jsou žáci postižení, nejmladší, takzvaní „šprti“, sociálně slabší, Romové apod. Dívky na její otázku odpověděly, že oběť šikany může být také někdo, komu je něco záviděno. Zvláštní je, že někteří žáci odpověděli, že nevědí, o jaký typ člověka by se mohlo jednat.

3 Prevence šikany

3.1 Strategie

Kolář (2001) hovoří o **dvou typech strategií** ve vyšetřování šikany:

První typ, který je méně časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti, nazývá „strategii první pomoci“. Jedná se o strategii lokální a vnější (díleč specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků – zmapování symptomů, vnějšího obrazu – jevové stránky).

Druhý typ je strategií vnitřní a globální. Tento druhý typ strategie je používán pro vyšetřování pokročilých šikan a vyžaduje vysoce odborné a psychologicky „tvrdší“ postupy. Běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. V tomto případě je nutné tvořivě používat metody kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody zaměřené na vztahy a postoje žáků i na ověřování pravdivosti výpovědí.

Nejčastěji je využívána „strategie první pomoci“, jelikož je časově nejméně náročná a dá se použít v rámci tradiční pedagogické odbornosti. Proto Kolář (2001) hovoří o vlastní strategii, která zahrnuje pět kroků, ale pořád se jedná o „strategii první pomoci“:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi: prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli).

2. Nalezení vhodných svědků: ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Zde se dělá nejvíce chyb.

3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky (nikoliv konfrontace obětí a agresorů): většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Většinou je chybou (vedoucí k ohrožení vyšetřování) společné vyšetřování svědků a agresorů. Za zásadní chybu se považuje konfrontace obětí a agresorů.

4. Zajištění ochrany obětem: pořadí čtvrtého kroku není jasně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že se oběť nachází v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Vždy je však nezbytné, aby byla zajištěna tzv. *funkční pojistka bezpečnosti*. Oběť se nesmí nikdy ponechat osudu.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi: je to vždy poslední krok ve vyšetřování, proto musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Hlavní význam rozhovoru spočívá v paralyzování jejich agrese vůči bližním! Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Například je upozorníme, že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně bude jejich chování ohlášeno policii apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů, čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že je nutné nalézt odpovědi na následující otázky, jako například:

1. Kdo je obětí? Popřípadě kolik jich je?
2. Kdo je agresorem a též kolik jich je?
3. Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
4. Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi k jednotlivým otázkám je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. (Kolář, 2001)

Říčan ve své knize *Agresivita a šikana mezi dětmi* (1995) zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu, které jsou podobné těm zásadám, které radí Kolář. Tyto zásady jsou ale zaznamenány v bodech a v jiném postupu vyšetřování. Říčan uvádí v bodě č. 3 výslech poškozeného, obviněného a svědků, kdežto Kolář má výslech už v bodě 1.

1. Chránit zdroj informací, neprozradit ho.
2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.

3. Vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky, každého zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.

4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat.

K prevenci proti šikaně může pomoci finský program KiVa, který je jedním z nejefektivnějších programů svého druhu na světě. Program proti šikaně KiVa byl vyvinut na Univerzitě v Turku (Finsko) a je založen na výzkumu šikany ve školách. Jeho cílem je prevence proti šikaně, vypořádávání se s případy probíhající šikany a průběžné monitorování situace. Aby mohly školy šikaně mezi žáky předcházet, nabízí jim program speciální vyučovací hodiny či online hry. Individuální pozornost je pak věnována již odehrávajícím se případům šikany: pracuje se jednak s aktéry šikany, jednak s ostatními žáky, kteří by měli aktivně pomáhat šikanu ukončit. Aktivity programu KiVa, jež zahrnují mimo jiné hraní rolí a počítačové simulace, se tak snaží v žácích kultivovat empatii a schopnost najít nejvhodnější způsoby, jak zasáhnout, pokud se stanou svědky šikany. Ačkoliv z programu KiVa těží všichni žáci, výzkumníci ho vyhodnotili jako obzvláště prospěšný pro duševní zdraví nejčastěji šikanovaných žáků. Program jim totiž pomohl získat pozitivnější vnímání školního prostředí, zvýšit sebevědomí i zbavit se deprese. Základní školy v ČR mohou daný program vyzkoušet od 1. 11. 2020 do 31. 12. 2021. Program se zaměřuje nejen na žáky, ale také na učitele a rodiče. (Pro vzdělávání, n. d.)

3.2 Opatření

Vždy je důležité, aby jakékoliv sebemenší podezření na šikanování dítěte bylo prošetřeno. Podcenění prvotních stádií šikany vede k jejímu rozvoji a důsledky šikanování se projevují nejen na obětech šikany, ale také na celé skupině.

Ostatní členové skupiny, kteří sice nejsou přímo šikanováni, ale byli diváky či svědky šikany, prožívají deziluze o fungování sociální skupiny, společnosti, ztrácí víru ve spravedlnost, pocit bezpečí a ochrany v této společnosti. Uvědomují si, že jsou beztrestně porušovány mravní normy a zákony. Výuka tak ztrácí smysl a výchovná a sociální funkce školy je tak narušena. Při jakémkoliv projevu šikany je naprosto nezbytné zahájit vyšetřování a využít účinné strategie a následně terapeutické postupy:

- zmapování projevů šikany,
- oddělené vyšetřování obětí, agresorů a svědků šikany,

- ochrana oběti (obětí),
- odhalení, potrestání a represe agresorů.

Pro sociální skupiny (školní třídu) je důležité, aby se o potrestání agresorů dozvěděla. Také je nezbytné, aby se škola pokusila o následná preventivní opatření, která povedou k odstranění šikany (např. práce se sociální skupinou, spolupráce s rodinou, participace žáků na prevenci a řešení šikany apod.). Vždy je však nejlépe od začátku pracovat se skupinou a pečovat o vztahy ve skupině, vytvářet pozitivní sociální klima vzájemnou komunikací, spoluprací, pomocí, a tím předcházet projevům agrese, násilí a šikanování. Vždy je důležité vycházet z práv dítěte a tato práva respektovat a dodržovat. (Čábalová, 2010)

Pro posílení vztahů ve třídě nám pomáhají takzvané „třídnické hodiny“, kde učitelé pracují na upevnění vztahů ve třídě. Macejiková (2020) položila ve svém výzkumu otázku, jakým způsobem škola cíleně pracuje se vztahy ve třídě. Většina dotazovaných uvedla, že na dané škole pracují se vztahy právě pomocí těchto třídnických hodin. Ostatní pedagogové se snaží zavést vztahová pravidla pomocí vytvořených cílených programů na práci se vztahy.

3.3 Prevence

Vzhledem k tomu, že prevence může být velmi snadná, přesto je na školách výskyt šikany velmi častý. Nejdůležitějšími příčinami, proč nemají školy nastolený účinný preventivní program proti fenoménu šikany, jsou ty, že pedagogové jsou málo školení pro rozlišení a pochopení šikanování. Nemohou ani vytvořit správný preventivní program, když vůbec netuší, čemu se mají bránit. Proto v tomto případě nemůže být prevence úspěšná. Stejně tak negativně ovlivňuje prevenci malá a špatná informovanost mezi žáky, jejich rodiči a samotnou veřejností. Přitom nejlepším bojem proti jakémukoli onemocnění je prevence.

V knize Říčana a Jarošové *Jak na šikanu (2010)* jsou zahrnuty jednotlivé body prevence šikany, řada aktivit a opatření na úrovni školy, jednotlivých tříd a jednotlivců. Některé z nich se týkají speciálně šikany, jiné prospívají kvalitě školní práce obecně. Často jsou však opomíjeni, nebo se nechápe jejich souvislost se šikanou.

Prevence na úrovni školy jako celku

1) Vzájemná solidarita pedagogů je základní podmínkou dobré práce školy obecně. Když dojde k šikaně, je pro pedagoga důležité, zda se může spolehnout na vedení, které ho podrží při vyšetřování i v případě, že se objeví nějaká stížnost od rodičů agresorů.

2) Organizace a hustota dozoru je jednoduchým, ale účinným preventivním prostředkem proti šikaně. Čím více pedagogů nebo jiných dospělých je na chodbách během přestávek, v jídelně apod., tím méně příležitostí mají agresori k šikaně. Při dozoru je ale důležité se neustále pohybovat a dívat se do tříd, jelikož nejvíce bezprávi se děje v nepřítomnosti pedagoga. Do některých míst, například do suterénu, je možno školním řádem žákům zakázat přístup trvale, do jiných míst, například na chodbu před jídelnou dovolit vstup pouze po dobu oběda. Dobrou myšlenkou je svěřit vybraným žákům vyšších tříd úkol být jakýmiś rytíři, kteří chrání menší děti před šikanou.

Podle výzkumu Duchové (2007) je žákům nejvíce ubližováno ve škole. Ve svém dotazníkovém výzkumu zjistila, že ani jeden žák nevedl, že by mu bylo ubližováno v jídelně, v družině či na hřišti. Pouze okolo 5 % žáků uvedlo, že se setkala s ubližováním v tělocvičně a jinde (žáci nevedli kde). Asi 5 % žáků napsalo, že jim je ubližováno cestou ze školy. Často je žákům ubližováno na záchodě, tuto skutečnost uvádí 22 % žáků.

3) Školní řád by měl obsahovat obecné zásady solidarity, ohleduplnosti a ochrany slabých, ale ovšem i výslovný zákaz fyzického násilí, zneužívání síly k ubližování bezbranným a zákaz dalších způsobů jednání, jež se zahrnuje pod pojem šikany. Se školním řádem by měli být seznámeni všichni pracovníci školy, pedagogové, žáci, ale i jejich rodiče.

4) Etická výchova aplikovaná na šikanu spočívá v podstatě v tom, že dětem vštěpujeme základní hodnoty, na nichž naše společnost stojí (úcta ke každé lidské bytosti, solidarita, soucit, obětavost, čest, atd.). Základem etické výchovy je ovšem osobní příklad učitelů, kteří význam uvedených hodnot žákům prakticky předvádějí tím, jak se k nim chovají. Chybí-li tento příklad, je všechno ostatní skoro zbytečné. Pro prevenci šikany je velmi významná myšlenka úcty ke každé lidské bytosti, k přírodě vůbec.

5) Otevřeně informovat žáky i rodiče o problému šikany podobně jako o problémech školy, i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým ve škole došlo. To je cesta k důvěře, někdy nepříjemná, ale nutná. O nebezpečí šikany mají být rodiče informováni co nejdříve, nejlépe při nástupu dětí do prvního ročníku, například informačním letáčkem.

6) A posledním bodem jsou dobré vztahy mezi rodiči a pedagogy. Na základních školách jsou však tyto vztahy ve většině případů často napjaté, chybí důvěra a také spolupráce. Za ideální plán se považuje občanské sdružení rodičů, které může být rovnocenným partnerem vedení školy – k oboustrannému prospěchu a především ku prospěchu dětí.

Prevence na úrovni jednotlivých tříd

Při této prevenci bývají vhodné **anonymní dotazníky**, které zjišťují šikanu ve třídě, nebo **diskuze v třídnických hodinách** nebo v **hodinách občanské výchovy**, kde učitel diskutuje s dětmi na téma, jak by se měl chovat učitel k žákům, žáci k učiteli a žáci k sobě navzájem. Děti přitom samy formulují stručné zásady, jimiž by se toto chování mělo řídit. Pedagog diskuzi usměrňuje. Snaží se zejména, aby formulované zásady byly pozitivní, aby nespočívaly jen v zákazech. Pokud jde o šikanu, snaží se pedagog, aby děti samy dospěly k formulaci: „Silný chrání slabého“ nebo „žáci si navzájem pomáhají“. Nakonec mohou vybrat 15 pravidel, která se zapíšou a můžou se potvrdit – obtisk levé ruky.

Dalším preventivním opatřením může být **diskuze v kruhu**, neboli komunitní kruh, kdy všichni sedí v kruhu s učitelem a projednávají všechny záležitosti, na nichž jim záleží, včetně konfliktů, k nimž dochází. V tomto kruhu také většinou probíhá nácvik komunikace, aplikují se metody zážitkové pedagogiky zaměřené na zlepšování osobních vztahů mezi žáky a hrají se hry, jež mají tentýž cíl. Jedním ze základních principů je učit žáky uvědomovat si své city, včetně negativních, rozumně volit, jak tyto city projevit.

A k poslednímu preventivnímu bodu patří **víkendové rekreačně-zážitkové pobyty** pro třídu, za účasti alespoň části rodičů. Dávají dětem, rodičům i pedagogům výbornou příležitost k vzájemnému poznání, k navázání a upevnění vztahů důvěry a sounáležitosti.

Prevence na úrovni jednotlivců

Patří sem **individuální sledování potencionálních obětí**, především samozřejmě žáků, kteří se už v minulosti stali obětí. Učitel by se měl zaměřit na podporu outsiderů, dodat jim odvalu, posílit jejich sebevědomí a ujistit je, že jsou hodnotní pro skupinu jako ti ostatní.

A do této prevence spadá i pravidelné individuální rozhovory se všemi žáky. Osvědčují se třídním učitelům, kteří chtějí dobře znát svou třídu a vztahy mezi dětmi. Učitel se zajímá o žákovy starosti i radosti, plány, problémy se spolužáky atd. Učiteli to např. dává dobrou možnost, jak dát vlivnému žákovi „pod ochranu“ spolužáka, který je ohrožen šikanou.

Stanislav Bendl vidí jako účinný způsob **prevence zajímavou výuku a atraktivní školní program**. K atraktivnosti školy pro žáky přispívá zajímavý obsah vyučování tvořený osnovami a učebnicemi a nesmí chybět tvořivý pedagog. To nabízí možnosti rozvoje osobnosti, vědomí vlastní hodnoty a napomáhá zájmu o školu a posiluje sebevědomí a sebedůvěru. V současné době je navíc kladen důraz na činnost, na samotný proces poznání, nikoliv jen na soubor informací, který je žákům předáván. To přiměje děti k aktivitě a tvořivosti a minimalizuje pocity nudy, který mimo jiné také stojí za šikanováním. Klade to však velké nároky na pedagogy, co do stránky časové, organizační, klasifikační, informační atd. Poutavý školní program přispívá také k atraktivnosti školy. Může mít podobu jak vzdělávacích programů typu „Obecná a občanská škola“, „Národní škola“, „Základní škola“ a „Waldorfská škola“, tak programů typu „Zdravá škola“, „Dokážu to?“ atd. Spolupráce s jinými školami, i zahraničními, je také velkým přínosem. (Bendl, 2003)

3.4 Překážky bránící efektivnímu řešení šikany

K účinné prevenci a k efektivnímu řešení šikanování je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Minimálním požadavkem je, aby zde byla snaha řešit problematiku šikanování ze strany vedení školy, učitelů, rodičů MŠMT a dalších institucí, které mají co do činění s danou problematikou.

Pořád existuje mnoho faktorů, které brání efektivnímu řešení šikanování, ať už se jedná o hraní „mrtvého brouka“ ze strany školy, která zcela popírá či zamlžuje pravý stav

věcí, nebo zatloukání agresorů a strach obětí přiznat kompetentním osobám, že jsou týrány. Nekompetentnost některých učitelů, nezájem ze strany nadřízených orgánů vytvářet učitelům a žákům podmínky pro předcházení šikanování nebo pověstné házení klacků pod nohy ze strany rodičů a dalších subjektů situaci také nepřispívá. (Bendl, 2003)

Bendl (2003) uvádí šest skupin faktorů komplikujících řešení šikany:

1. faktor: Nepřehlednost situace

V určitých případech je obtížné určit, kdo je agresorem a kdo obětí, neboť oběť je často tyranizováním ze strany agresorů rovněž dohnána k agresi (nemůže se bránit jinak).

Navíc čím mladší jsou děti, jejichž problémy řešíme, tím je těžší určit, zda lze jejich chování označit jako šikanování

2. faktor: Ředitelé a vedení školy

a) Nezájem vedení školy přiznat existenci šikany – škola jako celek, reprezentována svým vedením, přirozeně nemá zájem přiznat existenci šikany. V dnešní době, kdy probíhá mezi školami boj o žáka, lze těžko předpokládat, že škola otevřeně přizná problémy se šikanou. Kromě toho se řada členů vedení školy bojí reakcí České školní inspekce v případě přiznání existence šikany na půdě školy, popř. Rady školy nebo orgánů, které mají slovo v odvolání ředitelů a vyhlašování konkurzů na uvolněná místa.

b) Chování ředitelů škol k učitelům – v některých školách bývají zastrášováni učitelé přímo ve sborovně, což je možné přirovnat k mobbingu na pracovišti.

3. faktor: Nedostatečné legislativně-kázeňské pravomoci školy

Faktorem, který zvyšuje pravděpodobnost výskytu šikany, je tzv. **anticipace beztretnosti**. Tento jev je rozšířen na našich školách a spočívá v tom, že agresoři vědí, respektive tuší, že za své chování nebudou potrestáni, a to buď proto, že k tomu škola nemá žádné velké pravomoci (z dvojky z chování si dneska nikdo, a tím méně agresor, nic nedělá), nebo proto, že si málokdo troufne šikanu řešit. Učitelé, vedení školy, škola obecně jako instituce pocítují bezmocnost, která se projevuje ve formě nedostatečných pravomocí v kontaktu s problémovými žáky. Mohou tak dát agresorovi poznámku do žákovské knížky, udělit třídní nebo ředitelskou důtku, popřípadě snížit dítěti známku z chování, z které si agresor nic nedělá, ba často z nich má legraci.

4. faktor: Učitelé

- a) Nezámem učitelů přiznat existenci šikany ve své třídě (škole) – není výjimkou, že učitelé o šikaně ve své třídě vědí, ale nepřiznají tuto skutečnost ani rodičům, svým kolegům, natož vedení školy, neboť v tom učitelé vidí své osobní selhání. Tím vytvoří vhodné podmínky pro bujení šikany.
- b) Zásah učitelů proti šikanování pouze ve vybraných, respektive výjimečných případech – učitelé zasahují spíše v případech, kdy jde o fyzické násilí nebo ztrátu osobních věcí, než při incidentech týkajících se verbálních útoků, jelikož dnešní děti mluví vesměs vulgárně, a navíc je velmi obtížné prokazovat, zda se skutečně jedná o systematické, cílené slovní šikanování.
- c) Strach učitelů zasáhnout proti šikaně kvůli obavě konfliktu se žáky – ač učitelé vědí o šikaně, převládá u nich strach, že se sami stanou oběťmi šikany svých žáků, a tak ji přehlíží.
- d) Šikana vyhovující některým učitelům – ač neradi, musí se přiznat, že existují skupiny osob, kterým existence šikany vyhovuje, přestože právě prevence a potírání šikany patří do jejich náplně práce. Dělí se do dvou skupin. Do první patří učitelé, kteří sami šikanují, protože si tím uspokojují nějakou svou potřebu, například dávají rozkazy. Do té druhé, méně početné, patří učitelé, kteří šikanu tolerují nebo dokonce podporují, a to ze zřejmých důvodů, například kvůli zajištění klidu, pořádku a kázně.

5. faktor: Žáci

- a) Strach oběti oznámit šikanování své osoby – oběť se zdráhá svěřit někomu dospělému (učiteli, rodiči) se svým problémem. Důvodem mlčení oběti je většinou strach z odplaty agresora, jelikož je běžné, že jim je vyhrožováno.
- b) Obtížnost pro oběť přiznat, že ji někdo nemá rád.
- c) Falešné kamarádství – oběť se odmítá někomu svěřit, jelikož má obavu, že by vypadal jako žalobníček či zrádce.
- d) Strach žáků, kteří nejsou šikanováni, zastat se oběti – spousta dětí se bojí zabránit šikaně, jelikož mají obavu, že příště si agresor nebo skupina agresorů mohou za oběť vybrat jeho.
- e) Nepříznivé hodnocení oběti ze strany spolužáků – oběť bývá nesympatický jedinec s malou prestiží. Vztah k obětem šikany bývá tudíž ambivalentní, nejčastěji jde o kombinaci soucitu a pohrdání.

f) „Klovací“ pořadí v rámci žákovské hierarchie – šikana probíhá mezi členy skupiny, kdy dominantní děti jsou na vrcholu a najdou si obětního beránka – oběť ve své skupině. Oběť tuto roli přijme, i když ji nenávidí. Svolí proto, že členství ve skupině je důležitým nástrojem k získání sociální identity, nebo ze strachu, že by jeho osud v rukou skupiny byl ještě horší, kdyby stál mimo ni.

g) Závislost mezi agresorem a obětmi – tuto závislost popisuje Kolář (2011) ve svém trojrozměrném pohledu na šikanování – šikanování jako závislost.

h) Šikana vyhovující některým žákům – pokud je ve třídě žák, který je podceňován či oslabován například svým prospěchem, stoupá prestiž ostatních dětí. Chování agresorů je pro ostatní jedince přijatelné, neboť potvrzuje pozici oběti. Žáci, kterých se šikana osobně netýká, nemají žádný zájem tuto situaci měnit, daný stav jim vyhovuje.

6. faktor: Rodiče

Jsou rodiče a není jich málo, kteří brání efektivnímu řešení šikanování ve škole, nejen tím, že své děti programově vedou k násilí, aby se dokázali uplatnit v kolektivu, ale i tím, že komplikují vyšetřování šikany, jejímiž původci jsou jejich děti, nepřipouští možnost, že by jejich dítě mohlo být agresorem, nedostavují se k jednání, nespolupracují se školou. Ovšem i rodiče některých obětí komplikují nebo dokonce přímo odmítají vyšetřování případů šikanování, neboť se například obávají, že by se situace jejich dítěte mohla ještě zhoršit.

Kolář (2001) uvádí též šest překážek a chyb při vyšetřování šikany. Tyto překážky jsou podobně vysvětlené, jak uvádí Bendl (2003), ale za zmínku stojí dvě překážky, které Bendl neuvádí a to:

- 1) Od oběti lze těžko získat podrobnější a často i objektivní informace.
- 2) Agresoři často úporně a vynalézavě lžou, používají falešných svědků a nutí oběti ke lhaní či odvolání výpovědi.

4 Výzkum na základních školách

4.1 Cíle výzkumu

Cílem předkládaného výzkumu bylo zjistit, zda se na vybraných základních školách žáci a pedagogové se šikanou setkali, jak hodnotí její řešení a možnosti prevence. Bylo také nutné stanovit, jak míra šikany ovlivňuje pocit bezpečí ve škole a spokojenosti ve třídě. Dále bylo zkoumáno, jak se liší zkušenosti žáků s šikanou podle velikosti města, jejich věku, pohlaví a absolvovaných besed.

4.2 Formulace výzkumných otázek

Hlavní výzkumné otázky:

- 1) Jaké jsou osobní zkušenosti učitelů se šikanou?
- 2) Jak učitelé vnímají šikanu, její prevenci a možnosti řešení?
- 3) Jaký je pohled žáků na šikanu?
- 4) Jak by žáci postupovali, kdyby se setkali s šikanou?
- 5) Existuje souvislost mezi mírou šikany, kterou žák či žákyně zažili? (s mírou bezpečí na škole, spokojenosti ve třídě a přínosu besed, které mají vliv na šikanu)
- 6) Liší se žáci se zkušeností s šikanou a žáci, kteří tuto zkušenost nemají ve vybraných proměnných? (velikost města, ročník, věk, bezpečí ve škole, spokojenosti ve třídě, přínos besed)
- 7) Liší se zkušenosti s šikanou mezi chlapci a dívkami ve vybraných proměnných? (ročník, věk, bezpečí ve škole, spokojenosti ve třídě, přínos besed)
- 8) Liší se skupina žáků, kteří absolvovali besedu k prevenci šikany, se skupinou, která ji neabsolvovala, ve vybraných proměnných? (velikost města, ročník, věk, bezpečí ve škole, spokojenosti ve třídě, chápání pojmu šikana)

4.3 Výzkumná metoda

Jako výzkumnou metodu jsem zvolila dotazník, který byl určen pro třídního učitele/učitelku a jeho/její třídu. Dotazník vyplňovali třídní učitelé a jejich žáci z třetích, čtvrtých a pátých tříd. Šetření se zúčastnily školy z Královehradeckého kraje. Zastoupeny byly různě početné školy z velkého města, menšího města i vesnice,

od malotřídní, po velkou školu se 700 žáky. Otázky jsem pro potřeby daného výzkumu vytvářela sama.

Anonymní dotazník, který byl určen pro žáky, obsahoval celkem 16 otevřených a uzavřených otázek. Průzkum byl realizován mezi žáky třetích, čtvrtých a pátých tříd.

Dotazník se skládal ze tří částí, v první vysvětluji žákům, k čemu dotazník slouží a k jakým účelům data potřebuji. Upřesňuji také, jak dotazník vyplňovat, a žádám je o identifikační údaje jako je třída, věk a město, v němž se jejich škola nachází. Ve stěžejní části následují již samotné dotazníkové otázky, které poslouží ke zpracování předkládaného výzkumu. V závěrečné části dotazníku žákům děkuji za jeho vyplnění. Dotazník, který žáci vyplňovali, příkládám jako Přílohu č. 1.

Dotazník pro učitele, obsahoval celkem 17 otázek, z nichž většina byla otevřená. Skládal se rovněž ze tří částí, přičemž první a třetí je shodná s žakovským dotazníkem. Ve stěžejní části učitelé vyplňují svůj věk a délku pedagogické praxe, počet žáků ve třídě a ve škole, město, ve kterém se škola nachází, a hlavně zodpovídají samotné otázky týkající se šikany v jejich třídě a škole. Dotazník učitelů je připojen, jako Příloha č. 2.

Nejprve byl dotazník předložen jednomu vyučujícímu a žákovi, abychom zjistili, zda jsou otázky srozumitelné, správně formulované a kolik je potřeba času na jeho vyplnění. Jelikož nenastal žádný problém, nebylo nutné dotazník předělávat.

4.4 Charakteristika výzkumného souboru

Šetření probíhalo ve školním roce 2020/2021 a zúčastnilo se ho 8 základních škol z Královéhradeckého kraje. Zastoupeny byly školy z Hradce Králové, Chlumce nad Cidlinou a nejmenovaných rozdílně velkých obcí. Zohledněna byla i velikost školy a její typ, aby bylo možno prokázat vliv různých prostředí na výskyt šikany.

Dotazník vyplňovali učitelé a žáci třetích, čtvrtých a pátých tříd z Královéhradeckého kraje. Primárně byl dotazník určen pro třídního učitele/učitelku a jeho/její třídu. Poté mělo následovat šetření formou pohovoru s třídním učitelem, vedením školy a školním psychologem, aby byla doplněna potřebná data. Dotazníkové šetření však nebylo možné realizovat v původním znění a osobně navštívit vybrané školy vzhledem k pandemické situaci, která panuje v České republice od března 2020, a vládním nařízením: mimořádné opatření Ministerstva zdravotnictví k uzavření škol (číslo jednací MSMT-

11703/2020-1, ze dne 10. 03. 2020) a USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 12. října 2020 č. 1022 o přijetí krizového opatření.

Bylo tedy nutné zvolit jiný způsob realizace, zejména kvůli zajištění dostatečného množství vyplněných dotazníků. Vyhledávala jsem kontakty na třídní učitelé vytypovaných škol a žádala je formou emailu o spolupráci. Dotazníky byly následně zasílány prostřednictvím pošty, neboť nebylo umožněno osobní setkání. Vzhledem k nedostatku ochoty a pouze nepatrnému množství odpovědí ze strany učitelů, jsem byla nucena dotazník převést do virtuální podoby. Byla využita online platforma survio.com. Byly rozeslány další emaily se dvěma odkazy na dotazníky – první pro třídního učitele a druhý pro jeho třídu. Pedagogové neměli problém s jejich vyplněním, ale někteří nebyli schopni zprostředkovat spolupráci s většinou svých žáků.

5 Výsledky výzkumu

5.1 Stanovisko žáků

Dotazník nakonec vyplnilo 200 žáků ve věku od 8 do 11 let, z toho 98 chlapců a 102 dívek. Podle velikosti místa, ve kterém navštěvují školu, se 87 z nich vzdělává v Hradci Králové, 94 v menších městech a zbylých 19 v menších obcích.

V šetření byly použity dva typy otázek, uzavřené a otevřené. Na uzavřené otázky žáci odpovídali čtyřbodovou škálou – rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne. Jim se budu podrobněji věnovat v kapitole 5.3 Vztahy mezi proměnnými u žáků. Každá otevřená otázka byla zpracována obsahovou analýzou a doplněna přehlednou tabulkou, viz níže.

5.1.1 Teoretické znalosti

Co je podle tebe šikana a co je legrace?

U páté otázky jsem se zaměřila na vysvětlení pojmu, co je „šikana“. Žáci měli pojem popsat několika slovy. Většina z nich odpověděla třemi podobnými způsoby. Velká část žáků (N = 130, tj. 72 %) popsala šikanu jako fyzické a psychické ubližování, 40 žáků (22 %) vysvětlila šikanu jako ubližování silnějších slabším a 10 žáků (6 %) ji charakterizovalo jako chování, při kterém někdo druhému bere peníze, svačinu, osobní věci nebo ho vydírá. Pojem šikana nedokázalo vůbec vysvětlit 20 dotazovaných žáků. Není však jasné, zda ho neznají, či jen nechtěli ztrácet čas s dopisováním vlastní odpovědi.

Tabulka 5: Rozdělení pojmu „šikana“

<u>Pojem šikana</u>	<u>Počet žáků</u>	
Fyzické a psychické ubližování	130	72 %
Silnější proti slabším	40	22 %
Okrádání, vydírání	10	6 %

Jaký důvod podle tebe vede některé děti k šikanování?

V následující dvanácté otázce žáci uváděli důvody, které vedou některé děti k šikanování. Více než třetina (N = 70, tj. 35 %) odpověděla, že agresori mají špatnou výchovu (rozmazlenost, namyšlenost, ignorace, nerespektování dospělé osoby)

a rodinné podmínky (nezájem ze strany rodiny, nový partner, upoutání pozornosti). Také touha po moci, ubližování neoblíbeným spolužákům či závist častokrát zaznělo. Patnáct dětí si myslí, že agresor někomu ubližuje jen pro zábavu svou nebo svých kamarádů. V této otázce se objevila i odpověď od žáků (N = 20, tj. 10 %), že agresor viděl násilnou scénu v televizi nebo hrál hru s násilnými prvky. Mají za to, že se nejedná o šikanu, ale pouze o možnost, jak si tyto prvky nebo scény vyzkoušet. V neposlední řadě 30 žáků (15 %) odpovědělo, že důvod k šikaně mají i ti, kteří byli sami šikanováni. Konkrétněji viz následující tabulka.

Tabulka 6: Jaké důvody vede děti k šikaně

<u>Důvod k šikaně</u>	<u>Počet žáků</u>	
Rodinné zázemí	70	35 %
Byli šikanováni	30	15 %
Touha po moci	25	12,5 %
Vidí to v TV, ve hře	20	10 %
Ubližování neoblíbeným	20	10 %
Závist	20	10 %
Baví je to (sranda)	15	7,5 %

5.1.2 Praktické návrhy

Kdybys byl/a šikanován/a, jak by ses zachoval/a?

V desáté otázce jsem zkoumala, jak by se zachovali žáci, kdyby byli šikanováni. Situaci měli konkrétně popsat několika slovy. Nejčastější odpovědi žáků (N = 130, tj. 65 %) bylo, že by se svěřili dospělé osobě, ať už by to byl učitel či učitelka, nebo někdo z rodičů. Někteří žáci zmínili v dotazníku blízkou osobu, které věří (kamarád, sourozenec). Část žáků (N = 25, tj. 13 %) však volila i možnost, že by se nesvěřila nikomu. Tuto volbu 13 z nich zdůvodnilo strachem z agresora a případným zhoršením situace, ostatní se blíže nevyjádřili. Další možností, jak se při šikanování zachovat, by byl útek před agresorem nebo naopak obrana a útok na agresora, jak znázorňuje přiložená tabulka.

Tabulka 7: Jak by se žáci zachovali při šikaně

<u>Zachování při šikaně</u>	<u>Počet žáků</u>	
Svěřím se	130	65 %
Obrana a útok	30	15 %
Nesvěřím se	25	12,5 %
Útěk	15	7,5 %

Jakou radu bys dal/a spolužákovi, o kterém víš, že je šikanovaný?

V jedenácté otázce žáci odpovídali podobně jako v předchozí otevřené. Měli uvést několika slovy, jakou radu by dali spolužákovi, o kterém vědí, že je šikanovaný. Nejčastěji mu poradili, aby se svěřil dospělé nebo blízké osobě, konkrétně byli uvedeni učitel/učitelka, rodič, starší sourozenec, kamarád, či jiní příbuzní. Poměrně překvapivá byla odpověď u 20 dětí, které uvedly „strejdu“. Není však možné rozhodnout, zda se jedná o strýce v pravém slova smyslu, nebo současného partnera matky. Žáci také navrhovali, aby oběť nechodila nějakou dobu do školy. I zde by žáci, stejně jako v předchozí otázce, volili útěk či vyhýbání se agresorům nebo útok na agresora. Polovina doporučovala následné napadení agresora ve skupině kamarádů, druhá část radila okamžitý protiútok. Konkrétní počty jsou zaznamenány v tabulce č. 8.

Tabulka 8: Jakou radu bys dal spolužákovi

<u>Rada spolužákovi</u>	<u>Počet žáků</u>	
Svěřit se	125	62,5 %
Útěk, vyhýbání	30	15 %
Nechození do školy	25	12,5 %
Útok na agresora	20	10 %

Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit nebo alespoň zmírnit šikanování ve škole?

Šestnáctá otázka dávala opět prostor samotným žákům, kteří popisovali, jak by pomohli odstranit nebo alespoň zmírnit šikanování ve škole. Z výsledků je patrných pět nejčastějších odpovědí. Z výzkumu vyplynulo, že většina dotazovaných žáků (N = 90, tj. 45 %) by brala častější třídnické hodiny, kde by všichni mohli více

komunikovat s učitelem i mezi sebou, rozebírat vztahy ve třídě, a díky těmto hodinám je posílit a upevnit. Tím by se podle žáků zmírnilo šikanování. Dalším řešením, které vyplynulo z výzkumu, je snížení stupně chování na vysvědčení, popřípadě důtkou, nebo vyloučením agresora ze školy. K návrhu se přiklonilo 35 žáků (17,5 %). Zjištění dále prokázalo, že by žáci uvítali častější dozory na chodbě a také ve třídě. Posledním možným řešením, jsou kamery po celé budově školy, umístění schránky důvěry nebo odborná pomoc školního psychologa. Podrobněji odpovědi rozebírá tabulka č. 9.

Tabulka 9: Možnosti k odstranění či zmírnění šikany

<u>Zmírnění šikany</u>	<u>Počet žáků</u>	
Častější třídnické hodiny	90	45 %
Snížení stupně chování, důtka, vyloučení	35	17,5 %
Dozory na chodbě	35	17,5 %
Schránka důvěry, kamery	30	15 %
Odborná pomoc	10	5 %

5.2 Stanovisko pedagogů

Dotazníkového výzkumu se zúčastnilo 20 pedagogů ve věku 20 až 60 let, s délkou praxe od jednoho roku do 38 let. Počet žáků ve třídě se pohyboval mezi 8 až 33. Jeden učitel a 19 učitelek působí na různých typech škol o velikosti 20 až 700 žáků. Všichni odpovídali na 17 otázek, které byly otevřené i uzavřené. Tyto otázky byly následně zpracovány do 4 celků.

5.2.1 Osobní zkušenosti pedagogů

V prvním celku byly zjišťovány informace o osobních zkušenostech pedagogů se šikanou. Tázala jsem se, zda proběhla v jejich třídě nebo škole šikana a na spokojenost s jejím řešením. Konkrétně se jedná o otázky 1 – 4 z Přílohy č. 2.

Celkem 16 pedagogů (80 %) odpovědělo, že v jejich třídě momentálně šikana neprobíhá, ale ostatní 4 pedagogové (20 %) ji přiznali. Tři pedagogové odhalili šikanu právě změnou chování žáka, který se stal její obětí, zbylý učitel se o ní dozvěděl od ostatních žáků.

Co se týká výskytu šikany na současné škole, polovina pedagogů (N = 10, tj. 50 %) uvedla, že se s ní potýkají. V dotazníku popsali, že jsou s řešením dané situace

spokojeni, neboť po nahlášení jim vedení školy ve větší míře nechává volnou ruku. Třídní učitelé vyslechnou zvláště agresora i oběť, informují rodiče a následně situaci proberou s celou třídou. Také mají možnost navštívit školního psychologa, který s třídou dále pracuje.

Osm pedagogů (40 %) uvedlo, že v jejich školách se šikana oficiálně nevyskytuje. V následující otázce však zmínili, že při řešení šikany nemají podporu vedení školy, které tak chce zabránit špatné reputaci a šikanu raději přehlíží. Zbylí dva pedagogové (10 %) přiznávají, že nevědí, zda se u nich na škole vyskytuje.

Porovnávala jsem odpovědi třídních učitelů a jejich žáků na výskyt šikany ve třídě, viz tabulka č. 10. Dvanáct učitelů z celkového počtu 20 zprostředkovalo a dodalo dotazníky většiny nebo všech svých žáků. Pouze jeden vyučující přiznal šikanu ve své třídě. Z jeho žáků však šikanu popsalo pouze pět dětí z 18, osm žáků dotazník nevyplnilo.

Ostatní třídní učitelé odpověděli, že v jejich třídě šikana v současné době neprobíhá, ale jejich žáci ji ve třídě zažili.

Tabulka 10: Porovnání odpovědí mezi učitelem a jeho žáky

Učitel	Počet žáků ve třídě	Odpověď učitele	Odpověď žáků – Ano je výskyt ve třídě
1	25	Neprobíhá	7 z 19
2	26	Neprobíhá	4 z 20
3	33	Neprobíhá	10 z 25
4	27	Neprobíhá	5 z 20
5	26	Neprobíhá	6 z 20
6	18	Neprobíhá	6 z 10
7	30	Neprobíhá	9 z 15
8	26	Probíhá	5 z 18
9	28	Neprobíhá	6 z 17
10	26	Neprobíhá	7 z 19
11	8	Neprobíhá	3 z 8
12	9	Neprobíhá	4 z 9

5.2.2 Teoretické znalosti pedagogů

Druhý celek se zabývá teoretickými znalostmi pedagogů ohledně šikany ve třídě, na což se zaměřují otázky č. 5, 6, 11 a 15 z Přílohy č. 2. Učitelé měli vysvětlit pojem „šikana“, jak ji rozpoznají, jaké důvody k ní děti vedou a zda termínu plně rozumí.

Pojem „šikana“ pedagogové vykládali třemi různými způsoby. Osm pedagogů (40 %) popsalo šikanu jako dlouhodobé (opakované) cílené fyzické a psychické ubližování, část (N = 7, tj. 35 %) si šikanu vysvětluje jako úmyslné ubližování a zbylých pět učitelů (25 %) jako opakovaný, záměrný jev. Všichni učitelé dokázali šikanu odlehnout od legrace a odpovídali vesměs shodně, jak rozpoznat šikanu ve své třídě. Větší část uvedla (N = 17, tj. 85 %), že je něco v nepořádku, změní-li žák své chování (straní se spolužákům, má strach, nechodí do školy, nerad se zapojuje do kolektivu apod.) a ostatní (N = 3, tj. 15 %) uvedli, že jim problémy ve třídě sdělí žák, či žáci.

V dotazníku pedagogové měli otázku, jaké důvody vedou děti k šikanování. Velká část z nich (N = 9, tj. 45 %) se shodla, že je dítě vychováváno v nezdravém rodinném zázemí (nevýchova, nezáměr o dítě ze strany rodičů, apod.). Šest učitelů (30 %) uvedlo, že agresor touží po moci, oblibě spolužáků, nebo chce být něčím zajímavý. Posledním zachyceným důvodem je odlišnost (N = 5, tj. 25 %) - majetková, inteligenční a rasová. Z této odlišnosti může vzniknout mezi dětmi závist: „On má to, co já nemám. Ona je chytřejší než já.“

Velká část pedagogů (N = 14, tj. 70 %) si myslí, že jejich žáci plně chápou termínu „šikana“. Menší část (N = 4, tj. 20 %) nedokáže rozhodnout, zda žáci tomu rozumí, a zbylá část učitelů (N = 2, tj. 10 %) se domnívá, že žáci vůbec nechápou, o co jde.

5.2.3 Praktické zkušenosti pedagogů

Třetí celek se věnuje praktickým zkušenostem s řešením šikany, viz Příloha č. 2, otázky 7, 12, 16 a 17. Učitelé popisovali postup, jak ji zvládnout, co dělat, aby se její riziko ve třídě snížilo. Uváděli, zda se jim někdy svěřil žák, který se stal obětí šikany, a jak danou situaci řešili.

Většina pedagogů (N = 12, tj. 60 %) by postupovala při řešení šikany úplně stejně. Nejdříve by vyslechli zvláště agresora a oběť. Také by spolupracovali se školním psychologem nebo s metodikem prevence, přičemž by se zaměřili na upevnování vztahů ve třídě. Samozřejmě by následoval i sociální kruh, kde by se problémy rozebraly, aby se už neopakovaly. O všem by byli informováni rodiče obou aktérů. Zbylých osm

učitelů (40 %) by se přiklonilo ke spolupráci se školním psychologem nebo metodikem prevence, s nímž by vše řešili. Sami by se do žádného řešení nepouštěli.

Co se týče snížení rizika ve třídě větší část (N = 13, tj. 65 %) odpověděla, že se snaží hodně pracovat se svou třídou v komunitním kruhu, který mají většinou každé pondělí, nebo využívají třídnické hodiny. Dále je dobré na začátku každého školního roku zavést pravidla a zpečetit jejich platnost. Pravidla se následně vystaví na viditelné místo. Pokud se šikana v jejich třídě objeví, sednou si do kruhu a projdou znovu pravidla třídy, jak uvádějí čtyři dotazovaní (20 %). Poslední možnost, kterou navrhli, je umístit v budově schránku důvěry (N = 3, tj. 15 %). Není to však řešení, neboť schránka by měla být umístěna někde, kde není velký výskyt dětí, aby se oběť nebála. Agresor si ale na oběť může u schránky počkat.

Větší část pedagogů (N = 12, tj. 60 %) vylíčila, že žák, který byl šikanován, za nimi s problémem sám nepřišel. Buď situaci rozpoznali sami, nebo je na potíže upozornil jeho kamarád či jiný spolužák. Zbylí učitelé (N = 8, tj. 40 %) odpověděli, že se jim žák osobně svěřil, že se stal obětí šikany.

Poslední otázka byla v zaměření na řešení šikany ve třídě, pokud se s ní pedagog setkal. Sedm vyučujících (35 %) odpovědělo, že se s šikanou sice setkali, ale nemuseli ji osobně řešit. Větší část pedagogů (N = 8, tj. 40 %) uvedla, že postupují způsobem již zmíněným výše (vyslechnutí agresora, oběti, rozebrání se třídou, spolupráce se školním psychologem nebo s metodikem prevence). Menšina (N = 5, tj. 25 %) řeší situaci dle pokynu MŠMT.¹

5.2.4 Prevence šikany

V posledním čtvrtém celku pedagogové hodnotili prevenci v otázkách 8, 9, 10, 13 a 14 Přílohy č. 2. Podrobněji se zaměřili na průběh prevence šikany u nich ve škole, uvedli preventivní programy, kterých se zúčastnili jejich žáci, a osobně absolvovaná odborná školení na odhalení a řešení šikany. Bylo zjišťováno, zda vůbec mají třídnické hodiny, popřípadě jak často.

Polovina pedagogů (N = 10, tj. 50 %) sdělila, že prevence šikany u nich probíhá prostřednictvím besed či programů, které nabízejí různá centra. Čtvrtina (N = 5, tj. 25 %) také besedy i programy využívají, ale navíc prevenci zajišťují i sami prostřednictvím třídnických hodin, nebo různých školních programů. Zbylá část

¹ Pokyny MŠMT jsou ve znění dle Koláře, 2011, popsáno v kapitole 3.1

(N = 5, tj. 25 %) pedagogů je i pro spolupráci se školním psychologem nebo Policií ČR, která nabízí různé aktivity k zamezení šikany ve škole.

Téměř všichni (N = 18, tj. 90 %) napsali, že se zúčastnili se svými žáky výchovných besed a sami také absolvovali odborné školení k danému tématu. Zbylí dva (10 %) neměli zatím možnost využít ani preventivního programu pro žáky, ani vzdělávacího semináře pro sebe.

Polovina (N=10, tj. 50 %) mívají třídnické hodiny 1x týdně. Využívají je právě na upevnění vztahů mezi žáky, a tím šikaně předcházejí. Učitelé se ptají dětí, jak se cítí nejen ve třídě, ale také ve škole. Zda jim neublížíje někdo například z jiné třídy. Čtvrtina (N = 5, tj. 25 %) realizuje třídnické hodiny 1x za 14 dní, a zbytek vůbec. Většina pedagogů (N = 16, tj. 80 %) odpověděla, že jsou pravidelné třídnické hodiny přínosné z hlediska prevence šikany. Tyto hodiny využívají ke stmelení kolektivu ve třídě a vyřešení různých problémů a neshod, které jsou běžnou součástí školní docházky. Zbylá pětina (N = 4, tj. 20 %) neshledává v třídnických hodinách žádný přínos k zamezení šikany ve třídě.

5.3 Vztahy mezi proměnnými u žáků

V kapitole Vztahy mezi proměnnými u žáků jsou podrobněji rozpracované uzavřené otázky, na které žáci odpovídali čtyřbodovou škálou – rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne.

Z dotazníkového šetření byly zjišťovány souvislosti mezi spokojeností ve třídě a bezpečností ve škole. Dále také zda byl žák někdy šikanován, a jak velký přínos pro žáky mají besedy, či programy k zamezení šikaně. Ke zpracování tabulky č. 11 jsme použili korelační metodu (Pearsonův korelační koeficient), kdy byla zjištěna statisticky významná pozitivní korelace mezi tím, jak se žáci cítí ve škole bezpečně a tím jak se cítí spokojeně ve třídě ($r = 0,512$, $p < 0,01$). Dále byly zjištěny dvě slabé pozitivní korelace v oblasti mezi tím, jak kladně vnímají přínos besed, a mezi tím, jak se cítí spokojeně ve třídě ($r = 0,148$, $p < 0,05$) a v oblasti, jak se cítí bezpečně ve škole ($r = 0,215$, $p < 0,01$). A ještě byla nalezena statisticky negativní korelace mezi spokojeností ve třídě s intenzitou, jakou byli či nebyli šikanováni ve třídě ($r = - 0,317$, $p < 0,01$), a dále mezi tím, jak se cítí bezpečně ve škole ($r = - 0,324$, $p < 0,01$). S určitým zjednodušením můžeme tedy říct, že čím jsou žáci ve třídě spokojenější, nebo se cítí ve škole bezpečněji, tím spíše nebyli ve třídě či škole šikanováni.

Tabulka 11: Jednotlivé oblasti šikany: Pearsonova korelace (n= 200)

Oblasti týkající se šikany	Odpovědi respondentů			
	Spokojenost	Bezpečnost	Přínos	Byl/a šikan.
Spokojenost	1	.512**	.148*	-.317**
Bezpečnost	.512**	1	.215**	-.324**
Přínos	.148*	.215**	1	-.116
Byl/a šikan.	-.317**	-.324**	-.116	1

**p < 0.01, *p < 0.05

5.3.1 Zkušenosti žáků s šikanou

Na základě dotazníkové otázky týkající se přímé zkušenosti byli žáci rozděleni do dvou skupin podle toho, zda mají či nemají zkušenosti s šikanou. Zkušenost s ní uvedlo 51 a nemělo 149 žáků. K výpočtu rozdílu mezi těmito dvěma skupinami byl použit nezávislý t-test. Jak vidíme v tabulce č. 12, u třech proměnných nebyla splněna podmínka homogenity rozptylů – škála spokojenosti ve třídě ($F = 29,3$, $P = 0,00$), škála bezpečnosti ve škole ($F = 6,70$, $P = 0,10$) a škála přínosu besed ($F = 4,16$, $P = 0,43$). Pro tyto proměnné byl k výpočtu použit modifikovaný t-test pro rozdílné rozptyly. U dvou ze šesti proměnných byl prokázán statisticky významný rozdíl mezi šikanovanými a nešikanovanými dětmi. Žáci, kteří nebyli šikanováni, mají výrazně vyšší průměrné skóre na škále spokojenosti ve třídě $M = 1,67$ ($SD = 0,86$) a na škále bezpečnosti ve škole $M = 1,73$ ($SD = 0,78$) v porovnání s žáky, kteří byli šikanováni. Šikanovaní žáci se ve třídě cítí méně spokojeně a zároveň se cítí méně bezpečně ve škole.

Tabulka 12: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin šikanovaných a nešikanovaných (byl n = 51, nebyl n = 149)

Proměnná	Průměr byl	Průměr nebyl	p	t	df	SD byl	SD nebyl	F-poměr rozptylů	P rozptyl
Město	2.34	2.33	.966	.042	.197	.68	.59	2.537	.113
Ročník	4.39	4.29	.417	.813	.197	.70	.64	2.385	.124
Věk	9.93	9.73	.107	1.618	.197	.77	.75	.826	.365
Spokojen.	1.30	1.67	.005	-2.898	61.313	.49	.86	29.296	.000
Bezpeč.	1.35	1.73	.002	-3.160	69.458	.57	.78	6.706	.010
Přínos	1.82	2.04	.140	-1.491	71.756	.73	.94	4.167	.043

byl = skupina žáků, která byla šikanována, nebyl = skupina žáků, která nebyla šikanována

Za účelem zjištění rozdílů týkajících se dotazníkové otázky, ve které byla porovnávána skupina žáků, která viděla někoho šikanovat, se skupinou žáků, která neviděla nikoho šikanovat. Skupina 70 žáků zpozorovala někoho, kdo se stal obětí šikany, a druhá skupina 130 žáků nikoho neviděla. K výpočtu rozdílu mezi oběma skupinami byl použit nezávislý t-test. Tabulka č. 13 obsahuje tři proměnné, u kterých nebyla splněna podmínka homogenity rozptylů. I pro tyto proměnné byl k výpočtu použit modifikovaný t-test pro rozdílné rozptyly. Jedná se o škálu spokojenosti ve třídě ($F = 31,4$, $P = 0,00$), o škálu bezpečnosti ve škole ($F = 5,76$, $P = 0,02$) a o škálu pochopení pojmu šikany ($F = 5,28$, $P = 0,23$). Porovnávala se skupina žáků, která viděla někoho šikanovat, se skupinou, která neviděla nikoho šikanovat v šesti proměnných. U tří ze šesti proměnných byl prokázán statisticky významný rozdíl. Žáci, kteří viděli někoho, kdo byl obětí šikany, mají nižší průměrné skóre na škále spokojenosti ve třídě $M = 1,27$ ($SD = 0,80$), bezpečnosti ve škole $M = 1,38$ ($SD = 0,59$) a pochopení pojmu šikany $M = 1,43$ ($SD = 0,55$) v porovnání s žáky, kteří neviděli nikoho, kdo se stal obětí šikany.

Tabulka 13: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin o zpozorování šikany (viděl/a n = 70, neviděl/a n = 130)

Proměnná	Průměr vid.	Průměr nevid.	p	t	df	SD vid.	SD nevid.	F-poměr rozptylů	P rozptyl
Město	2.41	2.20	.029	2.196	.197	.66	.63	3.833	.052
Ročník	4.38	4.33	.617	.500	.197	.69	.70	0.01	.974
Věk	9.86	9.90	.729	-.347	.197	.81	.68	2.750	.099
Spokojen.	1.27	1.61	.001	-3.286	94.490	.46	.80	31.387	.000
Bezpeč.	1.38	1.57	.062	-1.881	117.906	.59	.73	5.766	.017
Přínos	1.90	1.84	.631	.481	.197	.79	.79	.498	.481
Pojem	1.68	1.43	.007	2.752	175.925	.73	.55	5.283	.023

vid = skupina žáků, která viděla někoho šikanovat, nevid = skupina žáků, která neviděla nikoho šikanovat

Na základě dotazníkové otázky týkající se výskytu šikany ve třídě byli žáci rozděleni do dvou skupin podle toho, zda šikanu zaznamenali či nezaznamenali. Výskyt šikany ve třídě uvedlo 75 žáků a zbylých 125 nikoli. K výpočtu rozdílu mezi oběma skupinami byl použit nezávislý t-test. V tabulce č. 14 se také objevily tři proměnné, u kterých nebyla splněna podmínka homogenity rozptylů. Pro tyto proměnné byl k výpočtu použit modifikovaný t-test pro rozdílné rozptyly. Jedná se o škálu spokojenosti ve třídě ($F = 19,9$, $P = 0,00$), o škálu bezpečnosti ve škole ($F = 5,1$, $P = 0,26$) a o škálu pochopení pojmu šikany ($F = 8,7$, $P = 0,00$). I v tomto případě byl u tří škál ze šesti prokázán statisticky významný rozdíl mezi tím, zda byl či nebyl výskyt šikany ve třídě. Vyšší průměrné skóre, kdy se neprojevil výskyt šikany ve třídě, má škála spokojenosti ve třídě $M = 1,55$ ($SD = 0,78$), škála bezpečnosti ve škole $M = 1,56$ ($SD = 0,72$) a pochopení pojmu šikany $M = 1,70$ ($SD = 0,74$).

Tabulka 14: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin ohledně výskytu šikany ve třídě (vyskytlo n = 75, nevyskytlo n = 125)

Proměnná	Průměr vysk.	Průměr nevysk.	p	t	df	SD ano	SD ne	F-poměr rozptylů	P rozptyl
Město	2.36	2.29	.468	.727	.197	.68	.61	3.205	.075
Ročník	4.37	4.35	.810	.241	.197	.69	.69	0.41	.839
Věk	9.89	9.85	.764	.301	.197	.76	.78	.465	.496
Spokojen.	1.30	1.55	.015	-2.48	110.632	.49	.78	19.965	.000
Bezpeč.	1.38	1.56	.069	-1.83	133.398	.59	.72	5.063	.026
Přínos	1.87	1.89	.847	-.193	.197	.76	.83	.326	.568
Pojem	1.70	1.41	.002	3.20	192.530	.74	.52	8.775	.003

vysk. = skupina žáků, která zaznamenala výskyt šikany ve třídě, nevysk. = skupina žáků, která nezaznamenala výskyt šikany ve třídě

5.3.2 Pohled na šikanu z hlediska pohlaví

Pohled na šikanu byl analyzován také z hlediska pohlaví. Výzkumu se zúčastnilo 102 dívek a 98 chlapců. K výpočtu rozdílu mezi těmito dvěma skupinami byl použit nezávislý t-test. V tabulce č. 15 bylo v pěti proměnných porovnáváno, zda se hodnoty liší mezi dívkami a chlapci. Pro tyto proměnné byl k výpočtu použit modifikovaný t-test pro rozdílné rozptyly. Byla zjištěna jedna proměnná škála, u které nebyla splněna podmínka homogenity rozptylů. Jedná se o škálu věku ($F = 4,83$, $P = 0,03$). Žádný jiný statisticky významný rozdíl mezi dívkami a chlapci nenastal. Toto porovnávání nám ukazuje, že chlapci i dívky jsou ve třídě stejně spokojeni, ve škole cítí stejné bezpečí a stejně vnímají i přínos besed.

Tabulka 15: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání pohlaví (dívky n = 102, chlapci n = 98)

Proměnná	Průměr dívky	Průměr chlapci	p	t	df	SD dívky	SD chlapci	F-poměr rozptylů	P rozptyl
Ročník	4.33	4.39	.525	-.636	.197	.72	.66	.838	.361
Věk	9.91	9.84	.554	.592	193.853	.69	.83	4.828	.029
Spokojen.	1.35	1.43	.363	-.911	.197	.63	.62	.772	.381
Bezpeč.	1.48	1.41	.430	-.791	.197	.74	.55	3.721	.055
Přínos	1.85	1.91	.554	-.593	.197	.81	.77	.985	.322

5.3.3 Preventivní besedy pro žáky

V tomto oddíle byl zkoumán vliv preventivních besed na žáky. Žáci byli opět rozděleni do dvou skupin podle toho, zda ve třídě proběhla či neproběhla beseda. Větší skupina 151 žáků se besedy zúčastnila, druhá skupina 49 žáků žádnou neabsolvovala. K výpočtu rozdílů mezi těmito skupinami byl použit nezávislý t-test. V tabulce č. 16 se nevyskytla žádná proměnná, u které by nebyla splněna podmínka homogenity rozptylů. Pro tyto proměnné byl k výpočtu použit modifikovaný t-test pro rozdílné rozptyly. V tomto případě byl u jedné ze šesti škál prokázán statisticky významný rozdíl mezi tím, zda žáci měli či neměli besedu o šikaně. Vyšší průměrné skóre má škála pochopení pojmu šikany $M = 1,79$ ($SD = 74$). Žáci, kteří absolvovali besedu, umí lépe definovat pojem šikany.

Tabulka 16: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin o absolvování besedy o šikaně (ano $n = 151$, ne $n = 49$)

Proměnná	Průměr absol.	Průměr neabsol.	p	t	df	SD ano	SD ne	F-poměr rozptylů	P rozptyl
Město	2.19	2.38	.069	-1.83	.197	.64	.65	2.444	.120
Ročník	4.27	4.39	.295	-1.05	.197	.71	.68	.012	.912
Věk	9.85	9.88	.834	-.210	.197	.83	.75	1.621	.204
Spokojen.	1.44	1.38	.564	.578	.197	.65	.62	.319	.573
Bezpeč.	1.52	1.42	.368	.903	.197	.71	.63	.704	.402
Pojem	1.79	1.53	.020	2.34	.197	.74	.65	.043	.836

absol. = skupina žáků, kteří absolvovali besedu o šikaně, neabsol = skupina žáků, která neabsolvovala besedu o šikaně

6 Diskuze

Hlavním cílem provedeného výzkumu bylo zjistit, jaké osobní zkušenosti a možnosti při řešení šikany mají učitelé, a jaký je pohled a postup žáků při jejím řešení. Dále jsem porovnávala souvislosti mezi mírou šikany, kterou žáci zažili, s mírou bezpečnosti ve škole, spokojeností ve třídě a přínosem besed, jež mají vliv na šikanu. Zaměřila jsem se také na zkušenosti žáků s šikanou, kde jsem porovnávala velikost města, věk, ročník a další tři důležité oblasti, které ovlivňují její výskyt. Pro lepší přehlednost jsou jednotlivé výzkumné otázky zvýrazněny tučným písmem.

1) Jaké jsou osobní zkušenosti učitelů se šikanou?

Dotazníkového výzkumu se zúčastnilo dvacet pedagogů z Královehradeckého kraje. Z výzkumu jsem zjistila, že více než tři čtvrtiny pedagogů (16 z 20) odpovědělo, že v jejich třídě momentálně šikana neproběhla a ani neprobíhá. Zbylí pedagogové odhalili šikanu právě změnou chování žáka, který se stal její obětí, nebo se o ní dozvěděl od ostatních žáků.

Co se týká výskytu šikany na současné škole, polovina pedagogů (N = 10, tj. 50 %) uvedla, že se s ní potýkají. V dotazníku popsali, že jsou s řešením dané situace spokojeni, neboť po nahlášení jim vedení školy ve větší míře nechává volnou ruku. Třídní učitelé vyslechnou zvláště agresora i oběť, informují rodiče a následně situaci proberou s celou třídou. Také mají možnost navštívit školního psychologa, který s třídou dále pracuje.

Osm pedagogů (40 %) uvedlo, že v jejich školách se šikana oficiálně nevyskytuje. V následující otázce však zmínili, že při řešení šikany nemají podporu vedení školy, které tak chce zabránit špatné reputaci a šikanu raději přehlíží. Zbylí dva pedagogové (10 %) přiznávají, že nevědí, zda se u nich na škole vyskytuje.

2) Jak učitelé vnímají šikanu, její prevenci a možnosti řešení?

Učitelům jsem položila otázku, jaké důvody vedou děti k šikanování. Velká část z nich (N = 9, tj. 45 %) se shodla, že je dítě vychováváno v nezdravém rodinném zázemí (nevýchova, nezáměr o dítě ze strany rodičů, apod.). Šest učitelů (30 %) uvedlo, že agresor touží po moci, oblibě spolužáků, nebo chce být něčím zajímavý a posledním zachyceným důvodem je odlišnost (N = 5, tj. 25 %) – majetková, inteligenční a rasová.

Z této odlišnosti může vzniknout mezi dětmi závist: „On má to, co já nemám. Ona je chytřejší než já.“

A jaké možnosti prevence uváděli učitelé v dotazníkovém šetření? Polovina pedagogů (N = 10, tj. 50 %) sdělila, že prevence šikany u nich probíhá prostřednictvím besed či programů, které nabízejí různá centra. Čtvrtina (N = 5, tj. 25 %) také besedy i programy využívá, ale navíc prevenci zajišťují i sami prostřednictvím třídnických hodin, nebo různých školních programů. Zbylá část (N = 5, tj. 25 %) pedagogů je i pro spolupráci se školním psychologem nebo Policií ČR, která nabízí různé aktivity k zamezení šikany ve škole.

Jak už bylo poukázáno, tři čtvrtiny (15 z 20) pedagogů odpověděli v daném výzkumu, že využívají k prevenci třídnické hodiny. Ty jsou využívány ke stmelování kolektivu ve třídě, řešení různých problémů a neshod, které jsou běžnou součástí školní docházky. Podobnou úvahu zjistila Macejková (2020) ve svém výzkumu. Ta položila otázku, jakým způsobem škola cíleně zlepšuje vztahy ve třídě. Většina dotazovaných odpověděla, že na nich pracuje během třídnických hodin.

Nejen třídnické hodiny mohou pomoci ke zmírnění šikany, ale také častější dozory na chodbě s občasným nahlédnutím do třídy nebo na WC. Agresor využívá čas, kdy pedagog není na svém místě, a šikanuje ve třídě nebo ještě hůře, na záchodě. Podle výzkumu Duchové (2007), která na jedné nejmenované ZŠ zjišťovala, kde je dětem nejčastěji ubližováno, se ukázalo, že žákům je často ubližováno ve třídě (50 %) a na záchodech (20 %). A proto právě dozory na záchodech a pravidelné nahlížení do tříd mohou pomoci ke zmírnění šikany.

Poslední možností řešení, kterou učitelé navrhli, je umístění schránky důvěry v budově školy. Není to však spolehlivé řešení, neboť schránka by měla být umístěna někde, kde není velký výskyt dětí, aby se oběť nebála. Právě u schránky si může agresor na oběť počkat.

3) Jaký je pohled žáků na šikanu?

Dotazníkového výzkumu se zúčastnilo 200 žáků ze třetích, čtvrtých a pátých tříd (98 chlapců, 102 dívek). Z šetření mě nejvíce zajímalo, zda žáci dokáží vysvětlit pojem „šikana“. Žáci ji popisovali jako fyzické a psychické ubližování, okrádání, vydírání, nadřazenost, ponižování, urážení či závidění.

Podobné příznaky šikany také popisovala Plačková (2016) ve své BDP. Výzkum prováděla též dotazníkovou formou, ale mezi žáky 2. stupně ZŠ. Z jejího výzkumu

vyplývalo, že 97 % žáků (z celkového počtu 110) nejčastěji vnímali jako projev šikany bití. Pokud porovnáme se žáky 1. stupně, 72 % žáků (z celkového počtu 180) vnímá šikanu jako fyzické či psychické ubližování (nejčastěji bylo zmiňováno právě to fyzické ubližování – kopání, mlácení, bití apod.).

Jelikož se výzkumu zúčastnili žáci až od 3. třídy, kteří šikanu potvrdili, stejně nemáme 100% jistotu, zda se její příznaky neprojeví ještě v nižších třídách. Když se nad tím zamyslíme, už teď vidíme, jak si děti neustále ubližují. Část třetáků ve svých odpovědích, které psala už v září 2020, pravděpodobně vycházela ze svých zážitků z druhé třídy.

A jaké časté důvody uváděli žáci v dotazníkovém šetření? 70 žáků (35 %) přikládá největší váhu špatné výchově (rozmazlenost, namyšlenost, ignorace, nerespektování dospělé osoby) a rodinným podmínkám agresorů (nezájem ze strany rodiny, nový partner, upoutání pozornosti). Dále se mezi příčinami objevovala touha po moci, ubližování neoblíbeným spolužákům, závist či ubližování pro zábavu. Část respondentů upozorňuje na inspiraci násilnými scénami v televizi, videích a virtuálních hrách, které si chtějí agresori reálně vyzkoušet. Ukázalo se, že se část útočníků v minulosti sama stala obětí šikany.

Stejnou otázku si kladl i Kučera (2010), který chtěl zjistit, v čem dotazovaní žáci spatřují příčiny šikanování. I u něho se často objevoval vliv rodinného prostředí, stejně jako snaha upoutat na sebe pozornost. V neposlední řadě zmínil nedostatečně rozvinutou schopnost empatie, která nebyla v mém šetření ani jednou zachycena. Zbylé dvě odpovědi se vesměs shodovaly s předkládaným výzkumem v tom, že jedinec byl pod vlivem médií (programy s agresivní tematikou) nebo skupiny kamarádů.

4) Jak by žáci postupovali, kdyby se setkali s šikanou?

Nejčastější odpovědí žáků (N = 130, tj. 65 %) na danou otázku bylo, že by se svěřili dospělé osobě (učitel, rodič, jiný příbuzný). Někteří žáci zmínili v dotazníku blízkou osobu, které věří (kamarád, sourozenec). Část žáků však volila i možnost, že by se nesvěřila nikomu a nějakou dobu nechodila do školy (tuto možnost by navrhli i svému kamarádovi). Zdůvodnili to strachem z agresora a případným zhoršením situace. Další možností, jak se při šikanování zachovat, by byl útěk před agresorem nebo naopak obrana a útok na něho (ať už sám, nebo ve skupince kamarádů).

K zamezení výskytu šikany pomůže prevence. V otázce č. 16 **Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit nebo alespoň zmírnit šikanování ve škole**, často zaznělo, zavést

takzvané „třídnické“ hodiny. Měly by sloužit k upevnění vztahů ve třídě, ke zlepšení komunikace, porozumění, kolektivní spolupráci, apod. Žáci je vnímají i tak, že se ve třídě „vyčistí vzduch“ a agresori před problémy nemohou utéct. Dalším řešením, které vyplynulo z výzkumu, je snížení stupně chování na vysvědčení, popřípadě důtkou, nebo vyloučením agresora ze školy.

5) Existuje souvislost mezi mírou šikany, kterou žák či žákyně zažili? (s mírou bezpečí na škole, spokojeností ve škole a přínosu besed, které mají vliv na šikanu)

Všechny příčiny a důvody mají vliv na psychiku dítěte, zda je spokojeno ve třídě a cítí se bezpečně ve škole. Prokázání osvětlila kapitola 5.3 Vztahy mezi proměnnými u žáků, v níž byla zjišťována souvislost mezi spokojeností ve třídě a bezpečností ve škole, ale také zda byl žák někdy šikanován a jak velký přínos pro něho mají besedy či programy k zamezení šikany. K zpravování dat byla použita korelační metoda (Pearsonův korelační koeficient), která prokázala statisticky významnou pozitivní korelaci mezi tím, jak bezpečně se žáci cítí ve škole a jak spokojeně se cítí ve třídě ($r = 0,512$, $p < 0,01$). Dále byly zjištěny dvě slabé pozitivní korelace v oblasti mezi tím, jak kladně vnímají přínos besed, a mezi tím, jak se cítí spokojeně ve třídě ($r = 0,148$, $p < 0,05$), a v oblasti, jak se cítí bezpečně ve škole ($r = 0,215$, $p < 0,01$). Je možné konstatovat, že čím jsou žáci ve třídě spokojenější, nebo se cítí bezpečněji ve škole, tím spíše se nestali obětí šikany.

6) Liší se žáci se zkušeností s šikanou a žáci, kteří tuto zkušenost nemají, ve vybraných proměnných? (velikost města, ročník, věk, bezpečí na škole, spokojenosti ve třídě, přínos besed)

Na danou otázku, zda žáci mají či nemají zkušenosti s šikanou, byl použit t-test pro nezávislé výběry, viz tabulky č. 12, 13 a 14. Žáci, kteří byli šikanováni, viděli někoho šikanovat a v jejich třídě se projevil výskyt šikany, mají výrazně nižší průměrné skóre na škále spokojenosti ve třídě, bezpečnosti ve škole a pochopení pojmu šikany. Tito žáci se tudíž ve třídě necítí příliš spokojeně a zároveň označují školu jako málo bezpečnou. Výzkum prokázal, že šikanu zmiňují žáci všech tříd zkoumaných ročníků bez ohledu na velikost školy i místa, ve kterém ji navštěvují. Z výzkumu překvapivě vyplynulo, že se šikana nejčastěji objevovala v menších městech. Dalo by se předpokládat, že nejčastěji bude spíše v krajském městě, neboť je zde větší anonymita.

7) Liší se zkušenosti s šikanou mezi chlapci a dívkami ve vybraných proměnných? (ročník, věk, bezpečí na škole, spokojenosti ve třídě, přínos besed)

Tabulka č. 15 ukazuje, že jsou chlapci i dívky ve třídě stejně spokojeni, ve škole cítí stejné bezpečí a stejně vnímají i přínos besed.

8) Liší se skupina žáků, kteří absolvovali besedu k prevenci šikany, se skupinou, která ji neabsolvovala, ve vybraných proměnných? (velikost města, ročník, věk, bezpečí ve škole, spokojenosti ve třídě, chápání pojmu šikana)

V tabulce č. 16 jsem shrnula výsledky vlivu absolvování preventivních programů na žáky. Žáci byli rozděleni do dvou skupin podle toho, zda ve třídě proběhla či neproběhla beseda na dané téma. Statisticky významný rozdíl mezi těmito dvěma skupiny ukázal na škále pochopení pojmu šikany. To znamená, že žáci, kteří absolvovali besedu, umí lépe definovat pojem šikany.

6.1 Limity výzkumu

Jelikož výzkumná práce byla zjišťována pouze pomocí dotazníků, odpovědi můžou být zkreslené. Nemáme totiž jistotu, zda žáci i pedagogové pochopili všechny otázky správně, a také zda pravdivě a samostatně odpovídali. U žáků se často stávalo, že na otevřenou otázku odpověděli „nevím“, nebo „nechce se mi psát“. Je také možné, že jim při odpovídání pomáhali rodiče nebo starší sourozenci. Nelze tedy zcela rozhodnout, do jaké míry se jedná o autentické názory dětí. Například vyjádření čtvrtáka, který charakterizoval pojem „šikana“ jako „fyzické a psychické, opakované ubližování jedince“ svědčí buď o jeho výjimečné vyspělosti, nebo výraznější pomoci dospělého, či, vyhledání a zkopírování pojmu z internetového vyhledávače.

U pedagogů byla situace jiná, byli ochotnější při vyplňování, více se rozepsali (nejčastěji také odpovídali přes online odkaz), ale i tak na některé otázky, odpověděli protikladně. Například uvedli, že ve škole se šikana nevyskytuje, přesto v další otázce zmínili, že by přiznaná šikana mohla škole snížit reputaci v očích veřejnosti, tudíž se dělá, že tento problém neexistuje.

K tomu posloužila tabulka č. 10 v kapitole 5.2.1, kde byly porovnávány odpovědi třídního učitele a jeho třídy na výskyt šikany ve třídě. Dvanáct učitelů z celkového počtu 20 zprostředkovalo a dodalo dotazníky většiny nebo všech svých žáků. Zajímavé je srovnání šikany ve třídě z pohledu učitele a jeho žáků. Pouze jeden vyučující přiznal šikanu ve své třídě. Z jeho žáků však šikanu popsalo pouze pět dětí z 18, osm žáků dotazník nevyplnilo.

Stejný problém se objevil i u ostatních učitelů, kteří šikanu neřešili, ale jejich žáci ji ve třídě zažili. Ani zde není možné rozhodnout, jak bylo zadání pochopeno. Je možné, že nastala změna učitele na začátku či v průběhu školního roku, takže šikana ve třídě probíhá, ale nový pedagog ji zatím neobjevil. Také žáci mohli otázku špatně pochopit. Běžné pošťuchování, nadávání apod. není klasifikováno jako šikana, proto učitel odpověděl na danou otázku, že v jeho třídě šikana neprobíhá.

Závěr

Cílem předkládané diplomové práce bylo zpracovat teoretické poznatky o šikaně na základních školách. Nejvíce jsem využila literaturu známého psychoterapeuta Michala Koláře, českého psychologa Pavla Říčana a také vysokoškolského profesora Stanislava Bendla. Všichni tři autoři mají své knižní publikace velmi přehledně zpracované, ačkoliv každý z nich pojem šikany charakterizuje jinak. Nejvíce jsem se přiklonila k charakteristice prof. Bendla, jelikož si myslím, že není nutné, aby došlo k fyzickému ubližování, ale stačí psychické, které může být mnohdy i mnohem horší. V knižní publikaci Koláře „*Nová cesta k léčbě šikany*“ je zahrnut preventivní program, který využívá i Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve svých metodikách prevence.

Ve své práci předkládám poznatky z praxe a vlastní výzkum. Chtěla jsem zjistit, jaké zkušenosti a možnosti mají učitelé při řešení šikany. Z výzkumu vyplynulo, že se vyučující ve většině (12 z 20) shodnou na případném řešení šikany – vyslechnutí aktérů, nabídnutá pomoc školního psychologa, větší komunikace se třídou v rámci třídnických hodin. Nejenom vyučující ve výzkumu odhalili možnosti řešení šikany, ale i žáci nabídli velké množství typů. Navrhovali častější dohledy na chodbách, ve třídách a zejména na toaletách, vhodné umístění schránky důvěry na bezpečném místě, kamerový systém či vyloučení agresorů.

Tyto možnosti jsou důležité už jenom z toho důvodu, aby se žáci cítili spokojeně ve třídě, ale také bezpečně ve škole. Kapitola Vztahy mezi proměnnými u žáků odhalila následující souvislosti. Pokud žák nebyl šikanován, neviděl nikoho, kdo by se stal obětí, a chápe pojem šikana, cítí se ve třídě spokojeni a ve škole bezpečněji. Je nutné si však uvědomit, že v dnešní době se děti mohou setkat s šikanou i mimo působiště školy, například v rámci volnočasových aktivit. Objevuje se však problém s porozuměním pojmu šikana. Někteří žáci ho neumí pořádně vysvětlit, nepoznají rozdíl mezi šikanou a běžným dětským pošťuchováním a nadáváním, které není zaměřeno na nikoho osobně. Proto jsou důležité besedy, které jsou pro děti přínosné, zejména pro jejich lepší pochopení a rozpoznání šikany. Vhodné je také častější zařazování třídnických hodin, na kterých se rozeberou vyvstálé problémy a konflikty. Odvrácením jakýchkoliv problémů, posilováním třídních vazeb a sounáležitosti, poslouží učitelé prevenci nejvýrazněji. Předcházet šikaně je možné i tím, že jsou ve třídě posilovány zdravé vztahy a žákům je umožněno „vyčistit mezi sebou vzduch“.

Výzkum také prokázal, že žáci šikanu zmiňují bez ohledu na velikost školy i místa, ve kterém ji navštěvují. Co bylo překvapivé, že se šikana nejčastěji objevovala v menších městech. Jedním z důvodů by mohla být skutečnost, že ve velkých městech mají rodiče jednodušší možnost změnit školu, pokud se vyskytnou problémy. Na vesnicích žáci častěji tráví i volný čas společně, a proto nemají potřebu si ubližovat ve škole.

Při práci na vlastním výzkumu jsem získala hodně informací, nejen o šikaně samotné, ale i o všem, co s ní bezprostředně souvisí a co bych mohla ve své praxi následně využít. Uvědomila jsem si důležitost prevence a pravidelného zařazování třídnických hodin. Budováním dobrých vztahů ve třídě se budu snažit předcházet šikaně.

Předkládaná práce by mohla být podkladem pro podrobnější výzkum v oblasti šikany a její prevence. Může se stát východiskem při porovnání s jiným výzkumem dané oblasti. Jistě by stálo za pozornost zjištění názorů žáků v prvních a druhých třídách, aby se prokázalo, zda se šikana objevuje již dříve než ve třetí třídě.

Seznam zdrojů

1. Bendl, S. (2003). *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha. ISBN 80-86642-08-9
2. Čábalová, D. (2011). *Pedagogika*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-2993-0
3. Duchová R. (2007). *Šikana ve škole*. [Diplomová práce, Masarykova univerzita]. Archiv závěrečných prací MUNI. <https://is.muni.cz/th/cjrjn/?id=307373>
4. Hnojská V. (2012). *Vnímání šikany žáky 2. Stupně ZŠ*. [Bakalářská práce, Univerzita Karlova]. Digitální repozitář UK. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/40658>
5. iRozhlas. (2021, 1. ledna). *Průzkum: S ubližováním se setkává drtivá většina žáků. Počet případů šikany na školách se zvyšuje*. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/sikana-zakladni-skoly-statistika-pruzkum-scio_1909300658_jak
6. Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-871-5
7. Kolář, M. (1997). *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-123-1
8. Kolář, M. (2001). *Bolest šikanování*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-513-X
9. Kučera J. (2010). *Aktuální problematika škol, Agresivita a šikana*. [Bakalářská práce, Masarykova univerzita]. Archiv závěrečných prací MUNI. <https://is.muni.cz/th/mz1ze/>
10. Macejliková M. (2020). *Prevence šikany na 1. Stupni ZŠ*. [Bakalářská práce, Slezská univerzita v Opavě]. Archiv závěrečných prací IS SU. <https://is.slu.cz/th/mp67l/>
11. Mayrock, A. (2015). *Jak přežít šikanování*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1006-1
12. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. (2016). *Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízení (č. j. MSMT-21149/2016)* <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>
13. Nenech to být. (2021, 1. ledna). *Nejužitečnější funkce pro školy*. <https://www.skoly.nntb.cz/>

14. Plačková E. (2016). *Šikana na základní škole*. [Bakalářská diplomová práce, Masarykova univerzita]. Archiv závěrečných prací MUNI. <https://is.muni.cz/th/ksrcl/>
15. Pro vzdělávání (2021, 6. března). *Finský program KiVa proti šikaně pomáhá žáků*. <http://provzdelavani.nuv.cz/clanky/ze-zahranici/finsky-program-proti-sikane-pomaha-i-tem-nejohroze>
16. Průcha J., Walterová E. & Mareš J. (2009) *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 978-80-7367-647-6
17. Říčan, P. (1995). *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-049-9
18. Říčan, P. & Janošová, P. (2010). *Jak na šikanu*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-2991-6
19. Scio (2021, 1. ledna). *Článek: Více než polovina žáků základních škol se setkává s fyzickým ubližováním ve třídě*. <https://scio.cz/o-spolecnosti/pro-media/tiskove-zpravy-a-aktuality/tz-zaci-mapa.asp>

Přílohy

Přílohy č. 1 – Seznam tabulek

Přílohy č. 2 – Seznam grafů

Přílohy č. 3 – Seznam obrázků

Přílohy č. 4 – Dotazníky

Příloha č. 1 – Seznam tabulek

Tabulka 1: Základní formy šikany podle M. Koláře (2011).....	15
Tabulka 2: Klasifikace typů šikany podle M. Koláře (2001)	16
Tabulka 3: Podíl škol s případy rizikového chování.....	22
Tabulka 4: Typy iniciátorů šikanování podle M. Koláře (2011)	24
Tabulka 5: Rozdělení pojmu „šikana“	41
Tabulka 6: Jaké důvody vede děti k šikaně	42
Tabulka 7: Jak by se žáci zachovali při šikaně	43
Tabulka 8: Jakou radu bys dal spolužákovi	43
Tabulka 9: Možnosti k odstranění či zmírnění šikany	44
Tabulka 10: Porovnání odpovědí mezi učitelem a jeho žáky	45
Tabulka 11: Jednotlivé oblasti šikany: Pearsonova korelace (n= 200).....	49
Tabulka 12: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin šikanovaných a nešikanovaných (byl n = 51, nebyl n = 149).....	50
Tabulka 13: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin o zpozorování šikany (viděl/a n = 70, neviděl/a n = 130).....	51
Tabulka 14: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin ohledně výskytu šikany ve třídě (vyskytlo n = 75, nevyskytlo n = 125).....	52
Tabulka 15: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání pohlaví (dívký n = 102, chlapci n = 98).....	52
Tabulka 16: Vybrané proměnné: t – testy pro porovnání skupin o absolvování besedy o šikaně (ano n = 151, ne n = 49)	53

Přílohy č. 2 – Seznam grafů

Graf 1: Grafické znázornění posměchu ve třídě	21
Graf 2: Grafické znázornění ubližování ve třídě	21

Přílohy č. 3 – Seznam obrázků

Obrázek 1: Postup při řešení šikany 23

Přílohy č. 4 - Dotazníky

Milí žáci,

prosím Vás o vyplnění tohoto dotazníku, který se týká tématu šikany ve škole. Dotazník je anonymní, proto se prosím nikde nepodepisujte. Na níže uvedené otázky odpovídejte pravdivě a upřímně. Vaše odpovědi nebudou nijak zneužity, slouží pouze pro účely mé diplomové práce.

Vyplňování dotazníku je velmi jednoduché. U většiny otázek si můžete vybrat odpověď, u zbylých otázek můžete odpověď doplnit. Děkuji.

.....

Město, ve kterém se škola nachází

Třída:..... Věk:.....

1) **Jsem:** a) chlapec b) dívka

2) **Jsi rád/a v této třídě?**

- a) ROZHODNĚ ANO
- b) SPÍŠE ANO
- c) ROZHODNĚ NE
- d) SPÍŠE NE

3) **Cítíš se na této škole bezpečně?**

- a) ROZHODNĚ ANO
- b) SPÍŠE ANO
- c) ROZHODNĚ NE
- d) SPÍŠE NE

4) **Víš, co znamená pojem šikana?**

- a) ROZHODNĚ ANO
- b) SPÍŠE ANO
- c) ROZHODNĚ NE
- d) SPÍŠE NE

- 5) **Co je podle tebe šikana a co je legrace (popiš několika slovy)**
- 6) **Šikanoval/a jsi ty sám/a někdy někoho jiného?**
- a) ANO
 - b) NE
 - c) NEVÍM
- 7) **Byl/a jsi někdy sám/a šikanován/a?**
- a) ROZHODNĚ ANO
 - b) SPÍŠE ANO
 - c) ROZHODNĚ NE
 - d) SPÍŠE NE
- 8) **Nešel/a jsi do školy ze strachu, že budeš šikanován/a? (Pokud zakroužkujete ANO, napište zhruba kolikrát)**
- a) ANO
 - b) NE, NIKDY
- 9) **Byl/a jsi u toho, když někoho šikanovali? (Pokud zakroužkujete Ano, napište zhruba kolikrát)**
- a) ANO
 - b) NE, NIKDY
- 10) **Kdybys byl/a šikanován/a, jak by ses zachoval/a? (popiš několika slovy)**
- 11) **Jakou radu bys dal/a spolužákovi, o kterém víš, že je šikanovaný? (popiš několika slovy)**
- 12) **Jaký důvod podle tebe vede některé děti k šikanování? (popiš několika slovy)**

13) Vyskytla se ve Vaší třídě šikana? ANO x NE (Pokud ANO, jak se situace řešila?)

14) Měli jste nějakou besedu, přednášku o šikaně? ANO x NE

15) Jak moc jsou tyto programy, besedy a diskuse o šikaně pro tebe přínosné?

- a) ROZHODNĚ ANO
- b) SPÍŠE ANO
- c) ROZHODNĚ NE
- d) SPÍŠE NE

16) Co by podle tebe mohlo pomoci odstranit nebo alespoň zmírnit šikanování ve škole? (popiš několika slovy)

Děkuji za vyplnění dotazníku.

Vážení učitelé, děkuji Vám za vyplnění anonymního dotazníku, který mi slouží k vypracování mé diplomové práce Šikana ve škole. Jmenuji se Iveta Macháčková a jsem studentkou UHK kombinovaného studia Učitelství pro 1. stupeň ZŠ.

Průzkum šikanování – dotazník pro učitele

Město, ve kterém se škola nachází.....

Věk.....

Pohlaví.....

Počet žáků ve třídě.....

Počet žáků ve škole (stačí hrubý odhad).....

Délka pedagogické praxe (v letech).....

1) Proběhla (nebo probíhá) ve Vaší třídě šikana? (Pokud napíšete ANO, jak jste to zjistil/a) ANO x NE

2) Vyskytuje se šikana na Vaší škole?

ANO x NE

3) Pokud jste odpověděli ANO, jste spokojeni s tím, jak se šikana na Vaší škole řeší? ANO x NE

4) Pokud jste odpověděli NE, v čem Vaše škola dělá chybu? (popište několika slovy)

5) Co je podle Vás šikana a co je legrace? (popiš několika slovy)

6) Podle čeho poznáte, že se skutečně jedná o šikanu? (popište několika slovy)

7) Jak byste, postupovali při řešení šikany? (popište několika slovy)

8) Jak probíhá prevence šikany na Vaší škole? (popište několika slovy)

9) Zúčastňujete se s žáky nějakých preventivních programů? ANO x NE

10) Absolvoval/a jste odborné školení k odhalení a řešení šikany? ANO x NE

11) Jaký je podle Vás důvod k šikanování mezi dětmi? (popište několika slovy)

12) Co jako třídní učitel děláte proto, aby se riziko šikany ve Vaší třídě snížilo? (popište několika slovy)

13) Jak často máte se svoji třídou třídnické hodiny?

14) Jsou pravidelné třídnické hodiny (1x za 14 dní) přínosné ve třídě z hlediska prevence šikany? ANO x NE

15) Myslíte si, že žáci Vaší třídy chápou plně význam výrazu šikana?

a) ANO b) NE c) NEVÍM

16) Svěřil se Vám někdy žák, že je šikanován? ANO x NE

17) Jak jste situaci řešila?

Děkuji za vyplnění dotazníku.